

**PHONO-SEMANTIC AND MORPHO-PHONOLOGICAL METHOD WITH
WORD DERIVATION IN TURKISH**

TÜRKÇEDE FONO-SEMANTİK VE MORFO-FONOLOJİK YOLLA SÖZCÜK TÜRETME¹

Mehmet HAZAR²

ABSTRACT

Derivation of word, meets the naming need of the growing society. even of the language provides words from main sources, sometimes it create semantic variants like göz/çesme/dide/ayn/optik from other source languages. While Turkish enrich the vocabulary, it makes various derivations. The word derivations which done with derivation suffix are the first that comes to mind in Turkish. The word of *görümce* which made from *görmek* origin, is one of the examples. Sometimes ending (termination) undertake the task of derivational suffix. The inserts are made with Turkish derivation of words come to mind first made. The derivations are performed as *görümce görmek* for example. Sometimes the company undertook the task of making attachments attachment. Third person singular and means additional clutter with *birisi* made when undertaking tasks (instrumental) tomorrow with the additional (<*ya- "ışıldamak" +r+ın) as. Words in the present tense suffix derived from secondary task type indicator (-yor <-e yürü-r) as the end of the (uç+un) prepositions and /de (<<tak-ı) connector has occurred. Sometimes recruits (<T. er + Ar. â) such quotations or excerpts additional research. Turkish in which words such as *hürriyet* of *harr* is derived from the root of the same language rules. Another is that by making phrases. For example, like a *kadın şapkası*. It is derived from the word through abbreviation. Twice /g/ sound and the stuttering oluştururca the proposed tenaf (cacophony) of forms through the document "fax" instead of as documentarians said. Contemporary Turkish in my acronym "initials acronym" words are formed through. For example, *KOAH* (<kronik obstrüktif akciğer hastalığı). *Bolçi* (<Bolü+çikolata), *Köftedokya* (köfte+ Kapadokya) are the local words such as derivation. The other is that by making double or separate written word combined according to the rules of writing. For example, such as *hanımeli* ve *güzelhatun çiçeği*. Type the word in a sentence step further group is seen naming structures: examples like *Hasanboğuldu*. In this study, the above-mentioned derivation phono-semantic and lexical structures such as the morpho-phonological way *kadın//hatun//kayın//karı* ve *iste- (<iz+de- "aramak, şikayet etmek, istemek")//izle-* and will be discussed.

Key Words: Turkish, phonetics, morphology, semantics, metamorphosis.

ÖZET

Sözcük türetme, gelişen toplumun ad koyma ihtiyacını karşılar. Dil, öz kaynaklarından sözcük karşılarsa bile bazen diğer kaynak dillerden *göz/çesme/dide/ayn/optik* gibi semantik varyantlar oluşturur. Türkçe söz dağarcığını zenginleştirirken değişik türetmeler yapar. Türkçede ilk akla gelen yapım ekleriyle yapılan sözcük türetmeleridir. Mesela *görmek* kökünden *görümce* gibi yapılan türetimlerdir. Bazen işletme ekleri yapım eki görevi üstlenir. Üçüncü teklik kişi ek yığılmasıyla yapılan *birisi* ve zaman görevi üstlenen vasıta (instrumental) ekiyle yapılan *yarın* (<*ya- "ışıldamak" +r+ın) gibi. Görev tipi göstergelerde ikinci derece sözcüklerden türetilmiş şimdiki zaman eki (-yor <-e yürü-r) gibi *uçun* (uç+un) edatı ve /de (<<tak-ı) bağlacı oluşmuştur. Kimi zaman *erat* (<T. er + Ar. â) gibi alıntı ek veya alıntı Ar. *harr* kökünden aynı dilin kurallarıyla *hürriyet* gibi Türkçeleşmiş sözcük türetilir. Bir diğeri tamlama yapma yoluyla olanıdır. Mesela *kadın şapkası* gibi. Kısaltma yoluyla da sözcük türetilir. İki defa /g/ sesiyle kekemelik oluştururcasına önerilen ve tenafür (kakafooni) oluşturan belge geçer "faks" yerine *belgeç* denilmesi gibi. Çağdaş Türkçede akronim "baş harflerle kısaltma" yoluyla sözcükler oluşturulmaktadır. Mesela *KOAH* (<kronik obstrüktif akciğer hastalığı). *Bolçi* (<Bolü+çikolata), *Köftedokya* (köfte+ Kapadokya) gibi yerel sözcük türetimleri de vardır. Diğeri ise yazım kurallarına göre bitişik veya ayrı yazılan birleşik sözcük yapma yoluyla olanıdır. Mesela *hanımeli* ve *güzelhatun çiçeği* gibi. Sözcük gurubundan bir adım daha ileri giderek cümle tipinde isimlendirme yapıldığı görülür: *Hasanboğuldu* gibi örnekler. Bu bildiride ise yukarıda bahsedilmeyen fono-semantic ve morfo-fonolojik yolla yapılan *kadın//hatun//kayın//karı* ve *iste- (<iz+de- "aramak, şikayet etmek, istemek")//izle-* gibi sözcük türetmeleri irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, fonetik, morfoloji, semantik, başkalaşma.

¹ Bu çalışma Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi tarafından düzenlenen "1. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu'nda" sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü, e-posta: mhazar@nevsehir.edu.tr

1. GİRİŞ

Lisan, kuralları zamanla muhkemleşmiş bir iletişim nizamıdır. Kaidelerle dil yoluna devam eder. Edebi eseri tahkik için önce dilin temel birimlerini anlamak mecburidir. Bunlar: fonemler, morfemler, sentaks, semantik ve pragmatiklerdir.³ İnsanoglu için dil bir nimettir ve tarih demektir. Dil kadim zamanlardan beri süzülüp gelir.

Dünyanın en eski ölü dili Sümerce yazılı tabletlerindeki Türkçe sözcüklerden beri kelime hazinesi sürekli varlığını muhafaza etmiştir. Dünyanın yaşayan en eski dili olan Türkçe insanlığın ortak mirasıdır. Dil tetkikleri Türkçeye yapılan kültürel bir seyahattir. Türkçenin sözlüğünü okumak bile bir zevktir. Bu estetik zevk dilin sürekli zenginleşen söz dağarcığıyla artmaktadır.

Cemiyetin gelişmesine müsavi olarak dilde yeni durumları, kavramları ve varlıkları göstermek amacıyla dilde henüz bulunmayan anlam ihtiyacını karşılamak için mütemadiyen yeni kelimelere ihtiyaç hissedilir. Türkçede yüzlerce kelime sosyal hayatın değişmesine bağlı olarak söz dağarcığından çıkarırken binlerce kelime gelişmelere müsavi bir şekilde dile kazandırılmaktadır.⁴ Söz dağarcığını genişletmenin değişik yolları vardır. Türk dili eklemeli bir yapıya sahip olduğu için işlek olarak söz türetimini eklerle yapar. Türkçe eklerle söz varlığını sürekli yeniler.

Türkçede ekler sözdiziminde çekim ve sözcük içi yapı bağlamında yapım ekleri diye ikiye ayrılır. Fiil ve ad çekim ekleri kalıplaşarak bazen yapım eki görevi üstlenip kategori değiştirirler. Nadiren yapım ekleri işletme eki olur.⁵ Bunlar sıra dışı görünüm sergileyen ara eklerdir. Türkçeye yabancı dillerden girmiş ek ve şekiller de vardır. Türkçenin eklerle ilgili genel görünümü aşağıdaki gibidir (Göker 1997: 24).

Türkçenin Ekleri										
Soru Eki	Çekim (İşletme) Ekleri				Yapım Ekleri				Yabancı Ekler	
~	Fiil Çekim Ekleri		Ad Çekim Ekleri		+	+	-	-	S	Ö
Soru	Ekleri		Ekleri		+	-	-	+	o	u
Edatı	Fiil İşletme Ekleri	Asıl Çekim Ekleri	Ad Durumu Ekleri	Ad İşletme Ekleri					u	E
									k	k

* Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

³ "Anlambilim, anlamı biçim ve anlam arasındaki ikili ilişki olarak ele alır: "X, Y anlamına gelir. Pragmatik ise anlamı; konuşucu (K), biçim ve anlam arasındaki üçlü ilişki olarak ele alır: "K, X ile Y'yi kastedti" Akşehirli, Soner (2015), "Anlam Bilimine Yardımcı Bir Alan: Pragmatik Bilimi", *ege-edebiyat.org/docs/323.doc*, s. 1., ET: 20.05.15.

⁴ Bugün Türkçede işlek olmayıp Kâmûs-ı Türkî'de bulunan kelime sayısı 452 iken (Tekin 2012: 1), Türkçe Sözlükte olup Kâmûs-ı Türkî'de bulunmayan yani türetilen kelime sayısı 6992'dir (Yıldız 2012: 479). Yaklaşık bir asırda 500 kadar kelime ölürken hemen hemen 7000 kelime doğmuştur.

⁵ Kırgız Türkçesindeki işteşlik çatı ekinin çoklu görevi üstlenmesi veya Oğuz grubundan olan Türkiye Türkçesinde önce oluşan -Dlk sıfat-fiil ekinin geçmiş zaman birinci çokluk kişi ekinde kullanılması gibi. Hâlbuki iyelik kökenli kişi eki tipine göre -Dl+İmlz olmalıydı. Önce sıfat-fiil (yapım eki), sonra zaman eki (çekim eki) oluşur.

Partisip Ekleri: İsim-fiil (kalıcı isim yaparlar); sıfat-fiil ve zarf-fiil ekleri (geçici ve kalıcı isimler yaparlar).
 Asıl Çekim Ekleri: Şahıs ekleri (zamir, iyelik ve emir tipi), şekil ve zaman ekleri.
 Ad İşletme Ekleri: Yalın, belirtme, yönelme, kalma, çıkma, vasıta, eşitlik, yön.
 Tamlama Eki: +(n)In, tamlama eki ismi isme bağladığı için ad durumu eki değildir.
 Ek Kalıplaşması: Ad çekim ekleri (hâl, çoklu ve iyelik ekleri), sıfat ekleri, sıfat-fiil ekleri, zarf fiil ekleri, ad fiil ekleri ve fiil şekilleri.

Sözcük tahlilinde bazen yapım ekleri, çekim ekleri, ses olayları ve anlam birlikte ele alınmalıdır. Aksi takdirde sözcüğün oluşumu doğru takip edilemez.

Sözcüğün oluşumu çok eski bir serüvene sahiptir. Resim niteliği çok yüksek olup sadeleşme eğilimi gösteren eski Türk imlerinden (pigdoramdan) düşünce yazısına geçiş aşamasındaki Köktürk işaretleri (sembolleri) ve ligatürleri ile türetilen sözcükleri irdeleme ise ayrı bir konudur.

Sözcük anlam taşıyan en küçük bağımsız anlam birimidir (semanteme/morpheme). Ekler ise anlam taşıyan bağımlı birimlerdir (Hazar 2014: 147). Anlık oluşum (nonce formation) ya da nedencilik (occasionalism) ile türetilen sözcük (Sebzecioğlu 2013: 17)⁶ sonra kurumsallaşma ~ yerleşikleşme (institutionalization ~ institutionalized) sürecine girer (Akalin 2014: 19). Söz türetimi biçimbilim ve sesdizim kurallarına uygun olan sözcük düzleminde (lexical stratum) meydana gelir. Daha sonra ses, sözdizimi ve anlam açısından sözcük-ötesi düzlemde kullanılır (Büyükkantarçoğlu 2000: 84) ve sözlükleşmiş (lexicalization) olur (Akalin 2014: 21). Sözlükleşme türleri verildikten sonra ses değişimiyle anlamın değiştiği kelime türetme çeşidine geçilecektir.

2. KELİME TÜRETME YOLLARI:

Kelime türetme bir üretkenliktir (productivity). Eklerle (affixation) kelime türetme⁷ (productivity) dışında başka yollar da vardır. Anlam etkilenmesi,⁸ birleştirme ~ naht (compounding), cümle tipinde sözcük türetme (word reproduction type in sentence), çeviri yoluyla aktarma (transfer by translation),⁹ çok parçalı “birkaç dilden kelime ve ek alarak oluşan” sözcükler (multipart), çözümleyici yolla fiil türetme “ol- yardımcı fiiliyle oluşan dolaylamalı filler” (Zeynalov 1993: 253), derleme (compiling), eksiltme (ellipsis), genelleşme (genaralization), hece kesbirleme yoluyla kelime türetme (Şenel 2009: 108), ikilemeler

⁶ “Anlık sözcük doğal, *sözcükler* (actual word) ile *olası sözcükler* (possible words) arasında bir yerdedir. Yani, *anlık oluşum* sözcüklerinin fiziksel bir gerçekliği vardır. Bir bağlamda, bir topluluk içinde üretilmişlerdir; tek kullanımlık ve sözlükçede bir yer edinmemiş olsalar da artık *olası sözcükler* değildirlir.” (Sebzecioğlu 2013: 17).

⁷ Besim Atalay ile 1941’den günümüze eklerle kelime türetimi dolayısıyla kelime yapma yolları üzerine farklı yaklaşımlarla araştırmalar yapılarak bu konu irdelenmeye devam etmektedir. Önemli olan dilin yapısının bozulmamasıdır. Türkçede kelime ile ek arasında ve birleşik kelimelerde görece nedencilik ilkesi vardır. Bu nedencilik; anlama, işleve, biçime, konuma, çağrışıma, dayanır. Türkçede görece nedencilik ögesi %80 düzeyine yaklaşarak baskın duruma gelmiştir. Bk. “Kelime’ye Dönerken, Editör’e Geçerken”, *nizamettinugur.gen.tr/?px=1.3.1.10*, ET: 21.05.2015.

⁸ Soğuk savaş <İng. cold war (Topaloğlu 1989: 26). *Bulut bilişim* (cloud computing) veya işlevsel anlamıyla çevrim içi *bilgi dağıtımı*. Çeviride anlam vermeye anlam etkilenmesi aynı değildir.

⁹ Eski Uygur Türkçesiyle başlayıp Kuran tercümeleleriyle devam eden ve Kutadgu Bilig ile neredeyse zirve yapan çeviri yoluyla yapılan aktarmalar dikkat çekicidir. Mesela: Bağrsak-raûf “çok acıyan, esirgeyen” gibi (Üşenmez 2006: 94).

(duplucation), örneksime (analogy), öykünme ~ geri oluşum (backformation), kalp “hecelerin yerini değiştirerek kelime türetme” (Civelek 2003: 99), karma (blending), kelime diriltme (resurrection), kırpma (clipping), kısaltma (acronym), kopyalama (copy), ödünçleme (browwing), örtmece ~ dolaylama (euphemism),¹⁰ özel adların genel ad olması (Bilgin 2014: 166) ~ genelleşme (common name), tarama (scan), tamlama yapma yolu (determinative group) ve kelime grupları,¹¹ titreleme (intonation), tür değiştirme ~ evrişim (conversion), uydurma ~ kasıtlı yaratma¹² ~ yenicilik (coinage ~ neologism), yeni anlam yükleme (new meaning installation),¹³ yerel sözcük türetme (domestic invented words) ve vezin ~ bükün ~ iştikak (prosody) kalıplarıyla türetme¹⁴ sözlükleşmenin (lexicalization) türleridir (Akalin 2014: 14). Sözcük görevini yitirmiş ikinci derece kelimelerden oluşan türler -edatlar “bağlaç, ünlem, ses taklitleri” ve biçimbirimler¹⁵- (atrophy) ve sözcük ifade eden işaretler (signs) de buraya eklenebilir (Altun 2009: 2).

Bu çalışma ise fonono-semantik başkalaşmanın Türkçe için yeni kelime ve kavram üretmede söz dağarcığına nasıl katkıda bulunduğunu gösterecektir (Kara 2011: 53). Bazen alınma kelimelerde sözcüğün kökeni aynı kelime gibi görünebilir. Bazen Biri Türkçe biri alınma kelime ses ve anlam bakımından yakınlık gösterebilir. Bu tür kelimeler de irdelendi.

3. FONONO-SEMANTİK BAŞKALAŞMAYLA KELİME TÜRETİMİ:

Yukarıda sayısı 33 çeşit olan kelime türetmeleri yeni bir anlamı karşılama ihtiyacından doğmuştur. Anlam değişmesinin ses değişmesinden önce başladığı (Kara 2011: 23) veya ses değişmesinin anlam değişmesinden önce başladığı tartışma konusudur (Akalin 2014: 15). Fonetik varyant zaman içerisinde kendisine mahsus bir anlam kazanır (Şçerbark 1994: 124-125). Nasıl ki bir anlama, kavrama ihtiyaç duyulduğunda yapım ekleri ile kelime türetiliyorsa önce anlam değişir, sonra ses değişmesi başlar. Varlık duyularla hissedildikten sonra zihinde canlandırıldığı gibi anlam da sese bürünmüş ve resim gibi yazılabilen kelimeyle zihne yerleşir. Bu kavram ve ses birleştirmesi benzerlik, keyfilik, değişmezlik, aynışma ve başkalaşabilirlik yollarıyla bir kelime bünyesinde gerçekleşen kavram/ses hayali birleşmesi gerçekleşir. Burada irdelenecek konu *kössüz sebek* “kör sıçan” örneğinin *köstebek*, Ar. *‘aķîda*

¹⁰ Mesela Halıç için Altın *boynuz* denmesi gibi (Hazar 2014: 119).

¹¹ Mesela 3G’li telefonlar için *canlı telefon* şekli kullanılmaz, *metin-bağlamında* (text-dependent) *canlı telefon+Ø bağlantısı* ifadesi kullanılır.” (Sebzecioğlu 2013: 24).

¹² Bk. “Türkçede özellikle 1930’lu yıllardan itibaren üretilen ve Türkçeye mal olmuş bayan, koşul, uygar vb. sözcükleri sıralayabiliriz. Koşul, özgür, uygar sözcüklerinin türetilişini, bay, bayan sözcüklerinin bugünkü kullanımlarını açıklayabilecek herhangi bir bilimsel bilgi yoktur.” “Sözcük Yapımı Konusu”, *acikogretimadalet.com/sozcuk-yapimi-konusu.html*, ET: 21.05.2015.

¹³ Eski sözcüklerle teknolojiye uygun yeni kelime türetme ihtiyacıdır. Mesela: e-devlet, e-günce, e-imza, e-kitap, e-posta, vs.

¹⁴ Mesela ziyâde çok demektir. Ziyâdât çoğulun çoğuludur. Yani abartıdır. Nevafil “dinde farz ve vâcibden başka yapılan ibâdetler” ise nafilinin çoğuludur. “*Vuzû-yı aşka hûn lâzım demiş ber-dâr iken Mansûr / Bu kurbîyyet ziyâdât-ı nevâfilden zuhûr eyler*” (Şeyh Galip). E-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10654, metinpdf.pdf?0, 49/4, ET: 15.05.2015>. Namık Kemal’in *har(r)* kökünden *hürriyet* sözcüğünü türetmesi de prosody tekniğine meşhur bir örnektir.

“Mesela Arapça kaynaklı hüküm, hâkim, hâkimiyet, hakem, mahkûm, mahkûmiyet, mahkeme, ...vb. kelimelerin hepsinde ortak olan üç sessiz harf “(ح ك م) h-k-m” dikkat çekmektedir.” (Ermiş 2013: 608).

¹⁵ Mesela bildirme eki: TT isim cümlesindeki 3. kişi +Dlr <tur-ur> fiil cümlesinde Kzk. ve Özb. vb. -e+di “-yor+Ø”, Kırg. -e+t. Lehçelerdeki birleşik zamanın hikâyesi değil, 3. kişi ekidir. Türkiye Türkçesinde isim cümlesinde şimdiki zamanın 3. şahısıdır.

örneğin *ağda* ve *akide* ile *iz+de-* "istemek" olması şeklinde başkalaşmasıdır (Hazar 2014: 37).

Buraya birisinin kök ünlüsü uzun olan *sök-* ve *söv-* (<*sö:k-) gibi olan örnek sözcükler alınmadı. Yine ağızlardaki *tutma / dutma* "köle, metres" (Konya-Hüyük) konuyla ilgili örnekler bu çalışmaya alınmadı. Bu çalışmanın benzerleri ağızlar, yaşayan lehçeler¹⁶ ve tarihi lehçeler üzerinde de yapılabilir. Hele Altay dillerinde böyle bir karşılaştırmada Mo. *ele-* "aşınmak", Çuv. *al-* "çift sürmek", Osm.-Çağ.-Tel.-Alt. *aş-* "kaşımak" gibi örnekler çok çıkabilir (Poppe 1994: 123). Yine *aşlama* <aş-ı+la- / haş "tabiat taklidi ses" (onomotopie) +la-> *haşlama* gibi ilk bakışta aynı kökten geldiği sanılan örnekler alınmamaya çalışıldı.

Fono-semantik başkalaşma misallerinde çoğu ikili (dublet) şekillerde eskicil (arkaik) olanlar önce verildi. Aşağıdaki sözcük listesi fono-semantik başkalaşma ve morfo-fonolojik başkalaşma ve birleşik kelimelerde fono-semantik-başkalaşma diye üç başlık altında sınıflandırıldı. Listedeki sözcükler taranarak derlendi.¹⁷

Yazı dili muhafazakâr, radikaldir. Matbaa ile metinler kesinleşmiştir (Bayrav 1998: 66). Değişikliğe pek müsaade etmez. Daha çok yapım ekleriyle kelime türetilir. Bazen türetmeler *gör-üm+ce+lik* şeklinde tıkanabilir. Halk dili, konuşma dili ise tedricen değişir ve üretkendir. Türkçe konuşurları doğal sözcüklerle (actual words) bir nevi gölge ve renk oyunları gibi ses hadiseleriyle kelime türetebilir. Aşağıdaki örneklerin bir kısmı sözlüğe halk dilinden alınmıştır. Uzun /i/ ve uzun /ö/ ünlüsü /i:/ ve /ö:/ şeklinde gösterildi.

3.1. Fono-semantik başkalaşma:

3.1.1. Türkçe kelimeler:

abla / bula, *abla* "bir kimsenin kendinden büyük olan kız kardeşi", <*apa+la, ağa+bula, ebe> *bula* "yenge, amca veya dayı karısı" , /a/ ünlüsü düşmüş, /u/ ünlüsü türemiştir. Eğer *ebe* esas alınırsa *l* ünsüzü türemiştir. Ayrıca ağa için bk. (Tuna 1972: 282).

acı / ekşi, *acı* "bazı maddelerin tadının dilde bıraktığı yakıcı duygu" < açığ/k > *eşki* "sirke veya limon tadında olan", ünsüz yer değiştirmesi (metatez ~ göçüşme) örneğidir ve /g/ ünsüzü erimiştir.

ağca / akçe, *ağca* "akça, biraz ak" TDK sözlüğündeyok, <ağı "hazine" +ça "gibi"> *akçe* "küçük gümüş para", ğ <ğ> k ünsüz değişimsi olmuştur. Ayrıca *akça* ~ *akçe* sözcükleri de a, e ünlü değişmesine örnek verilebilir. Ayrıca **ak** ve **ağartı** örnekleri de var.

ağız / azı, *ağız* "yüzde, avurtlarla iki çene arasında, ses çıkarmaya, soluk alıp vermeye ve besinleri içine almaya yarayan boşluk" <âğız> *azı* "alt ve üst çenenin iki yanında beşer tane bulunan öğütücü diş", burada /g/ ünsüzü erimiş ve metatez olmuştur.

alaza / halaza, *alaza* "dökülen tohumlarla ertesi yıl kendiliğinden çıkan tahıl ve soğan" <ala "yarım" + az "seyrek"> *halaza* "ekinler biçilirken tarlaya dökülen tanelerden ertesi yıl kendiliğinden yetişen ekin". Burada kelime başın /h/ ünsüz türemesi olmuştur.

¹⁶ Mesela Türkmen Türkçesi millî marşında geçen *toğabım* "vatanım" Ar. *ṭavāf* "hac sırasında kabeyi yedi defa dönmek" kelimesinden gelmektedir.

¹⁷ Bk. kaynakça. (Atalay 1941, Bayar 2006, Bayar 2006, Bayar 2006, Çağbayır 2007, Demircan 1996, Duman 2008, Eker 2005, Eren 1988a, Eren 1988b, Gülensoy 2011, Kara 2011, Karaağaç 2010, Korkmaz 1994: 53, Paçacıoğlu 2006, Selçuk 2014: 59, Stachowski 2013, Tseng 2002: 185, Vural 2011, Tuna 1986).

ana / anne, *ana* “çocuğu olan kadın” <āna> *anne* “çocuğu dünyaya getiren (genç) kadın”, Özbek Türkçesinde küçük çocuklu genç anneler *aya* denir, *ana* denilirse orta yaşlı olduğu anlaşılır ve bu hakaret kabul edilir. Ana *ög* kelimesinin yerini almıştır. Burada asli uzun ünlü kısalırken bir nevi konson uzunluğu olan ünsüz ikizleşmesi ve kelime sonunda /a/ ve /e/ ünsüz değişmesi olmuştur.

art / ardışık, *art* “arka, geri” <ārt> *ard+ış-ık* “birbirini izleyen”, 1945 yılında yeni türetimlerle sözlüğe giren kelimedir. Bura kök vokali olan asli uzun ünlü kısalırken /t/ ötümsüz ünsüzü /d/ şeklinde ötümlü ünsüz olmuştur. Ayrıca *rt#* hece ve kelime sonu ünsüz çifti Türkçe bir özelliktir. Önce ötümsüz karşılığı olmayan ötümlü akıcı ünsüzler (sonantlar), sonra ötümsüz ünsüzler gelir. Bazı *ast*, *üst* gibi örnekler istisnadır. Ayrıca **ardıl** örneği de var.

ayaş / ayaz, *Ayaş* “ parlak, aydınlık gece anlamından gelen Ankara’da bir ilçe adı” <ayās> *ayaz* “duru, sakın havada çıkan kuru soğuk”, tarihte sadrazamlık (1536-1539) yapmış olan *Ayas Mehmed Paşa* var. Burada /s/ ünsüzü z <s> ş şeklinde değişmiştir.

ayrık / aygıt *ayrı* “yerleri bir olmayan, ayrılmış” <*adır+k* “çatal”, *adır* “buğday temizlemek için kullanılan araç, yaba”> *aygıt* “birçok parçadan yapılmış alet, cihaz”. Önce d/> y/ ünsüz değişmesi olmuş, ağızlarda *aykırt*, *aykır*, *aygır* şekilleri de var. Yeni terim türetilirken ağızlardan alınmış olmalı. Belki Eski Türkçe *adirt* “ayırt, ayırma, fark” sözcüğünden gelmiş olabilir. Muhtemelen titrek /r/ ünsüzü düşerken aykırılma ile /g/ ünsüzü türemiştir. Bir de **adır+kır-t*> *aygıt* ihtimali var.

aytış- / at-ış- ~ (laf) at-, *aytış-* “atışmak, tartışmak, münakaşa etmek” <ay-t- “söylemek, demek”> *at-* “argoda bilmeden kestirerek söylemek –sözlükte atmak maddesinin alt anlamı olarak değil atmak II şeklinde madde başı olarak verilmesi gerekir. At- <at-, (adım) at- <āt-, (laf) at- <ayt- şeklinde gelişmiştir-”. Burada /y/ ünsüzü düşmüştür.

bakır / mangır, *bakır* “atom numarası 29, yoğunluğu 8,95 olan, 1084 °C’ye doğru eriyen, doğada serbest ve birleşik olarak bulunan kırmızı renkle element, simgesi *Cu.*” <*bā “yansıma ses” +kır “bakır madeniyle yapılmış kap kacak”> *mangır* “Bakırdan yapılmış para.”. Ayrıca **bakraç** <bakır+aç var. Burada /b/ ünsüzü kelime başında b>m olarak değişirken ileri benzeşme ile k> ng ünsüz değişmesi olmuştur.

baş / pas, *baş* “II. anlam: çiban” <bas ~ baş “yara başı”> *pas* “nemli havada demirin üzerinde oksitlenme sonucu oluşan madde”. Ayrıca **pasaklı** sözü de buradan gelir. Kelimenin başında ve sonunda ünsüz ötümsüzleşmesi olmuştur.

barış / varış “sulh / varmak”: (<bar- “varmak, gitmek”), sub> suw> suv> su(y) sözcüğündeki gibi Oğuz Türkçesinde b> v değişmesi görülür. Eski Türkçe döneminde devletin halkı (*ili*, *bodunu*) yönetmesinin getirdiği sosyal bir gelişme olarak *bar-* sözcüğünün anlamına “müreffeh düzeye ulaşmak” anlamı da eklenmiştir. Mecazi anlamların Eski Türkçeden itibaren oluşumu Türk dilinin yaşı meselesini daha eskiye götürmektedir. Bu başka mevzudur. O hâlde daha önce var olan “sulh” anlamındaki *barış* korunmuş, b>v değişmesiyle “gitmek” anlamındaki *varış* sözcüğü oluşturularak söz dağarcığı genişletilmiştir. Ayrıca “güçlü seziş” gibi anlamlar da kazanmıştır (Kara 2011: 51). Her iki anlam Eski Türkçede var. Sadece ses değişmesiyle bir zenginlik elde edilmiştir. Eski Türkçede önce hangi anlam var? Bu sorunun cevabı doğal olarak gitmek, yol alma, ilerlemek anlamıdır (User 2009: 519).

başar- / becer-, *başar-* “bir işi istenilen biçimde bitirmek, muvaffak olmak” <baş+ğar-ı> *bacar-> becer-* “güç görünen bir işi veya duruma çözüm bulmak, üstesinden gelmek”. Burada asıl ünsüz /ş/ idi. Önce /ğ/ ünsüzü eridi. Burada ş> c ünsüz değişmesi ve a> e ünlü değişmesi

olmuştur. Özbek Türkçesinde başarıma sözcüğünün müteradifi olan *başkarma* “müdürlük” örneğinde erime yerine ötümsüzleşme görülür.

bedük / büyük, *bedük* “halk ağzında çam sakızı, reçine” <*bedük*> *büyük* “boyutları, benzerlerinden daha fazla olan somut nesne”. Soy isim olarak da *bedük* kullanılır. Ama sözlükte *bedik* “güzel sözler söyleyerek hayvanların hastalığından kurtulması için yapılan bir ritüel”¹⁸ olarak geçen kelime bununla alakalı değildir. Bu Ar. *bedî’î* “estetik” sözünden gelir.

begeç / bey, *begeç* “Beyin çocuğu, soy adı” <beg “bey, Küçük bir toplumun veya küçük bir devletin başkanı”> *bey* “Erkek adlarından sonra kullanılan saygı sözü”. (Atalay 1941: 101). Burada /g/ ünsüzü g> ğ> y şeklinde ünsüz değişmesine uğrayarak süreklileşmiştir.

beniz / benze-, *beniz* “yüz, yüz rengi” <beniz “yüz”, ben(i)z+e-> *benze-* “iki kişi veya nesne arasında birbirini andıracak kadar ortak nitelikler bulundurmak” Burada ng> n ünsüz değişmesinden sonra vurgu zayıflamasıyla orta hecedeki dar ünlü düşmüştür.

berk / pek, *berk* “sert, katı, sağlam” <berk “güçlü, kuvvetli, sık”> *pek* “3. anlamı, zarf, alışılmış olandan çok”, *pek pek* “olsa olsa”, halk ağzında ise *bek* “sert, katı, sağlam”. Burada titrek /r/ ünsüzü düşmüştür. Bk. *pek iyi / peki*.

beşleme / beşme, *beşleme* “” <bēş> *beşme* “*hık*, her çubuğu ayrı ayrı beş renkte olan, yollu bir çeşit kumaş”. Burada orta hecede düşme görülmektedir. Bir de Far. *beşme* sözcüğünden gelen “çeşmezen adında bir göz ilacı” vardır. Far. *beşm* “kırağı, şebnem” kökünden gelir. İki sözcüğü birbirine karıştırmamak gerekir.

bıç- / biç- *bıç-* “fiil kökü olarak kullanılmıyor ama türetilmiş sözcükler var” <bıç-> *biç-* “belli bir biçim vererek kesmek”. Ayrıca **bıçak** (<bıçek), **biçki** (<bıçgu), **buçuk** (<bıçuk) örnekleri de var. Halk ağzında *bıçık* “sel yatağı” sözcüğü yaşamaktadır. Bir de *bıçkievi* “kalasların kesilip düzeltiği iş yeri” örneği dikkat çeker. Burada asıl kök ünlüsü olan /i/ sesinde ı <i> ü (dudak ünsüzü ile ileri benzeşme) ünlü değişmesi olur.

bir / [bi’], *bir* “sayıların ilki,; bu sayıyı gösteren rakam” <bi:r> *bi’* “belirtisiz artikıl”, ötümsüz ünsüzle başlayan kelimelerde titrek /r/ ünsüzü düşer.

bohça / poğaç, *bohça* <boğ “küçük heybe” +ça “küçültme eki> *poğaç* “”. Burada iki yerde b> p ve h <ğ> ğ ünsüz değişmesi olmuş ve *bohça* sözcüğünde orta hece düşmüştür.

bor / boz, *bor* “sarı toprak, işlenmemiş toprak” <bör “sarı renk”> *boz* “açık toprak rengi”. Bazı sözlüklerde “sürülmemiş toprak” anlamındaki *bor* sözcüğünün kaynağının Ermenice olarak verilmesi yanlıştır (Paçacıoğlu 2006: 97). O sözcük *bor* “tebeşir” örneğine (Yun. poros) tekabül eder (Çağbayır 2007: 651). Burada ünlü kısalırken r> z ünsüz değişmesi olmuştur.

bölük / belik, *bölük* “bir bütünden ayrılmış olan parça, kısım” <bö:lük> *belik* “saç örgüsü”. Burada yuvarlak /ö/ ünlüsü ö> e şeklinde değişerek düzleşmiştir ve bu düzleşme ü> i ünlü değişmesi şeklinde ikinci hece devam etmişti. Aynı zamanda ünlü daralması olmuştur.

budun (bilim) / boy, *budun* “boy ve soy bakımından birbirine bağlı insan topluluğu” <bodun “kavim, ulus, millet”, bod > *boy* “kavim”. Beklenen şekil *buyun bilimi* idi. Burada doğal olan d/> y/ ünsüz değişmesidir. /d/ ünsüzünün korunması eskicil şeklin diriltilmesidir. Yukarıda

¹⁸ Kazak Türkçesi mütehasası Kenan Koç’tan şifahen alınan bilgidir.

tarihi metinleri *tarama* (scan) ile kelime türetmeye örnektir. Fakat dilin ses gelişim tarihine aykırıdır.

börek / pıruhi, *börek* "" <bür- "sarmak" -(e)k > börek> Rus. pirog> *pıruhi* "a. Un, yumurta, tulum peyniri, tereyağı, et suyu ve ceviz içinden yapılan bir hamur yemeği." (Eren XXIV). Burada Türkçe örneğinde ü> ö ünlü değişmesi, Rusça örneğinde ise Türkçeye geçerken o> u ünlü değişmesi, g> h ünsüz değişmesi ve kelime sonunda ünlü türemesi olmuştur.

bur- / **bulgur**, *bur-* "bükmek" <bur- "eğirmek" -ku- "büzmek" -l> *bulgur* "kaynatılıp kurutulduktan sonra kabuğu soyulan ve kırılan buğday". Burada -l-> -r- ünsüz yer değiştirmesi, metatez olmuştur.

bun(al)- /bön, *bunal-* "soluk alması güçleşmek" <buñ "sıkıntı"> *bön* "budala", Türkiye Türkçesine Kıpçak Türkçesinden geçmiştir (Kara 2011: 55). Burada nazalleşme kaybolurken kelime başındaki /b/ ünsüzünün tesiriyle dar ve kalın ula /u/ ünlüsü u> ö şeklinde değişmiştir. Moğ. *muñak* "apatal" şekli var (buñ <*muñ).

buz± / buy-dur-, *buz* "donarak katı duruma gelmiş su, ağızlarda *buz-* 'donmak' " <bü-δ- "soğuktan donarak ölmek"> *buy-dur-* "hık, dondurmak". Burada kök vokalinden sonra gelen /d/ ünsüzünde d/> y/ ve d/> z/ ünsüz değişmesi olmuştur.

bıdık / bızdık, *bıdık* "kısa, tıknaz" <budık "küçük testi" > *bızdık* "ufak çocuk", burada u> ı ünlü değişmesinden sonra /z/ ünsüz türemesi olmuştur. Bu kelime anlamı benziyor diye Ermenice *pztik* "küçük" sözcüğünden gelmiş olamaz.

bürü- / **büz-**, *bürü-* "sarmak" <*bü-r-i-, bür- "büzmek"> *büz-* "buruşturmak", bir de **börek** (<bür-ek) örneği var. Burada r/> z/ ünsüz değişmesi var. Ayrıca kelime başındaki /b/ dudak ünsüzünün etkisiyle ü> ö ünlü yuvarlaklaşması şeklinde *börek* sözcüğü türetilmiştir.

car / cazgır, *car* "hık, çağrı, ilan, imdat, nara atmak" <car "çağrı, tellal ile duyurma"> *cazgır* "yağlı güreşlerde nağmeli biçimde bağırarak güreşçileri meydana salan kimse" (<Moğ. caz+gır), *caz* "tabiat taklidi ses", *cazırda-* gibi türevleri var. Burada r/> z/ ünsüz değişmesi olmuştur. Ayrıca *car* için bk. (Tuna 1972: 287).

cılbır ~ çılbır / yaş, *çılbur* "yoğurtlu yumurta yemeği" <cıl "yaş, sulu" +bur, ya-ş "göz yaşı, ıslaklık"> *yaş* "nemli, ıslak", burada LİR/ŞAZ denkliğindeki l> ş ünsüz değişmesi ve kelime başında y> c ünsüz değişmesi olmuştur. EBT ve EDT denkliği görülür. Orhon Yazıtlarında *kıl-*, *kış-* yardımcı fiilinde olduğu gibi bu paralellik arkaik bir özellik olarak devam etmektedir. Ayrıca *çılbur* için bk. (Tuna 1972: 289).

çabuk / çevik "çabucak, acele / çabuklukla davranan, atik": (<Far. çābūk <çābuk <çābug <T *çap-ğak> çapak), muhtemelen Türkçeden Farsçaya geçen bu sözcük tekrar Farsçadan Türkçeye geçmiştir. Bu arada b> v değişmesiyle yeni bir anlam kazanımıyla *çevik* sözcüğü türetilmiştir: çabuk> çabuk> çebuk> çebük> çewük> çewik> çevik (Kara 2011: 25). Diğer taraftan kelimenin eski kökünden *çapak* "göz pınarındaki akıntı sözcüğü de türetilmiştir. Çağatay Türkçesinde ise *çapuk* "don ağı" şekli görülmektedir (Paçacıoğlu 2006: 131).

çak-/ çav-, *çak-* “parıldamak” <OT çak- “aksettirmek”> *çav-* “*hlk.*, güneş ışığı vurmak”. Müteradifi **çağ-**. Bura asıl /k/ ünsüzü k> ğ> v şeklinde süreklileşerek ünsüz değişmesine uğramıştır.

çalık / çelik, *çalık* “çarpık, verevine kesilmiş, kökü yenilen bir bitki, *hlk.* deli” <çal- “çalmak, dalmak, batmak” ı+k> *çelik* “polat, kısa kesilmiş çubuk”. Burada kelime başında inceltici özelliği aolan diş arası /ç/ ünsüz sesinin tesiriyle kalın sıradan ince sıraya geçen a> e, ı> i ünlü değişmeleri vardır.

çayan / çıyan, *çadan* “akrep, yılan gibi zehirli hayvanlar” <çadan “akrep”> *çıyan* “çok ayaklılardan, sarımtırak renkte, zehirli bir böcek, *mec.* hain”. Burada kök vokalinden sonraki /d/ ünsüzünde d/> y/ ünsüz değişmesi olduktan sonra kelime başında /ç/ ünsüzünün ve /y/ yarı ünlüsünün tesiriyle ünlü daralarak a> ı ünlü değişmesi olmuştur.

çebic / çemiş, *çebic* ~ *çebiş* “bir yaşındaki keçi yavrusu” <OT çepiç “altı aylık keçi yavrusu”, <*çep-(i)ç> *arg.* görgüzüz, kent yaşamını bilmeyen, bön (kimse)”. Orta hecede /p/ ünsüzü b <p> m ünsüz değişmesine uğramıştır ve *çebiş* varyantında ise kelime sonunda ç> ş ünsüz değişmesi olmuştur.

çeviri / çevri, *çeviri* “tercüme, bir dilden başka dike aktarma” <çew-ür-e> *çevri* “tevil, bir söz veya davranışı görünür anlamından başka bir anlamda kabul etme”, burada orta hecede ünlü düşmesi olmuştur. Diğer örnekleri: **çevrim** “devir”, **çevre** “etraf”, **çevrik** “dönük”, **çevrinti** “bir şeyin sürekli kendi etrafında dönmesi”.

çağır- / çağır-, *çağır-* “seslenmek, türkü söyleme” <çī “yansıma ses”+kır-> *çağır-* “seslenmek, birinin bir yere gelmesini istemek”, bura uzun /ī/ ünlü sesi ī> a şeklinde ünlü genişlemesine uğrarken iki ünlü arasında k> ğ ünsüz değişmesiyle süreklileşme meydana gelmiştir.

çıvgın ~ şıvgın / fışkın, *çıvgın* “*hlk.*, rüzgar ve karla karışık yağın yağmur, filiz” <çiw-gün “filiz”, *çiwgın* “yağlı, doyurucu, besleyici”> *fışkın* “bir ağacın dibinden süren filiz, sürgün, aşısız kısım, piç”. Burada ünlüler ince sırada kalın sıra geçerek ünlü değişmesine ve ü> i> ı ünlü değişmesiyle ünlü düzleşmesine uğramıştır, ayrıca ötümsüzleşme ile g> k ünsüz değişmesi ve kelime başında ünsüz aykırılışması olmuştur.

değirmen / devril-, *değirmen* “dönerek taneleri ezen yuvarlak taş, bu tahıl ezme işinin yapıldığı yer” <teğirmen <teğirmen <tek- “dönmek” -ir-men/, tek-> teğir-ül-> tivrül->, *devril-* “devirme işi yapılma, yok edilmek”. Burada fiil kökündeki /k/ ünsüzünde k> g> v şeklinde ötümlüleşmeden sonra dudaklılaşmaya geçilmiş ve orta hecede i> Ø şeklinde ünsüz düşmesi olmuştur.

del- / deş-, *del-* “delik açmak” <tel-> *deş-* “oymak, kazmak, kurcalamak”, EBT ve EDT denkliği görülür. Orhon Yazıtları’nda *kıl-*, *kış-* yardımcı fiilinde olduğu gibi bu paralellik arkaik bir özellik olarak devam etmektedir. Lehçelerde ise *teş-* şekli ve türevleri var.

deve / tiftik, *deve* “geviş getiren memelilerden, iki hörgücü olan, yük taşımaya yarayan binek hayvanı” <tebe, tiwi “deve”+t “yün”+(i)k> *tiftik* “ince, yumuşak, parlak yün.”, OT *tifeci* “deveci” örneği var. Yeni Türkçe döneminde (16 yüzyılda) dile giren Ar. *tefti:k* <*tafti:k* “didikleme” <f(a)tk “aniden vurma” kelimesiyle anlam bakımından örtüşerek aynılaştırılmıştır. 17. yüzyılda *tefti:k* “ince yaprak” sözcüğü tespit edilmiştir (Tulum 2011: 1729). Özbek Türkçesinde *tivit* “yün”, Kırım Tatar Türkçesinde *tebit* “deve yünü” örnekleri var. Bu sözcükte ünlü değişmesi (e> i) ve ünsüz (t> d, v v> f) değişmeleri görülmektedir. Ayrıca

e> i ünlü değişmesinden sonra daralan /i/ ünlü sesi orta hecede sert iki ünsüz arasında i> Ø şeklinde düşmüştür.

devir- / devre, *devir-* “düşürmek, yatay duruma getirmek” <täwir- ~ tegir-> *devre* “hlk., ters, yanlış biçimde”, /g/ ünsüzü iki ünlü arasında g> şeklinde değişmiştir. Orta hecede ünlü düşmesi i> Ø olmuştur; **devrik, devrim, devril-** (Tseng 2002: 95).

dibek / dövmek, *dibek* “” taştan veya ağaçtan içini oymak suretiyle yapmış büyük havan” <tög-(e)k> *dövmek* “vurmak, ezmek”. Orta hecede /g/ ünsüzü g> v> b şeklinde ünsüz değişmesine uğramıştır. Beklenen şekil g> v ünsüz değişmesi iken dudaklılaşma tögek> tövek> tüvek> dübek> dibek şeklinde olmuştur. Böylece ö>> i daralan ünlü değişmesi meydana gelmiştir.

dir / diz; dirsek ~ diz / dire-n- ~ dire-k “dirsek ~ diz / direnme ~ direk”, (<*dirgsek <dir+e-g+sek veya [<tir+sek <*ti:r+s+gek (Gülensoy 2011: 289)] <*ti:r “diz”> *ti:z> diz), Yakut Türkçesinde *tühürges* ~ *sühürges* “diz, kalçanın / uyluğun ön tarafı” <*ti:z+irke-ç “uyluğun ön tarafı” <*ti:z+irke- “ti:z’e benzemek”; (Stachowski 2013: 135). “*tirē- (> Trkm. *dire-*, Yak. *tirē-*) “1. gçşl. desteklemek, engellemek; 2. gçşsz. yaslanmak”. Bunun türevleri arasında, iki önemli anlamdaş biçim vardır: Çok popüler olan ve isim yapan -k (TT *direk* “destek, dayak, giriş, direk”) ve daha az popüler olan -g (Hak. *tireg*; krş. ek olarak Özb. *dīrāw* <*dīreg; Osm. Tü. 16. yy. *dirīg* “inkâr”). -g ekli türevlerin TT’deki temelini kesinlikle **dirge+en*’in bir devamı olarak açıklanabilecek Osm. Tü. *dirgen-* “karşı olmak, direnme” olduğu görülür; semantik olarak bunun gelişiminin “yaslanmak” > “karşı olmak”, krş. Trkm. *dīren-* “yaslamak” (“1. yaslanmak; 2. karşı koymak, direnme”) şeklinde olduğu kolayca tasarlanabilir.” (Stachowski 2013: 138).

diz- / ciz-, diz- “bazı nesnelere ipliğe geçirmek, sıralamak, düzenlemek” <tiz-> *ciz-* “(ipe) dizmek”, **cizeme** “DS, bazı nesnelere yan yana dizerek yapılan merdiven”, burada kelime başındaki ötümsüz /t/ ünsüz sesinde d <t> ç> c ünsüz değişmesi olmuştur. Ünsüz ötümlüleşmesi görülmektedir.

döl / döş “zürriyet/göğüs”: (<*tö:-l “soyun devamını sağlayan çocuk”, <OT töş “göğüsün başı” <*tö:ş), burada Eski Batı Türkçesi ve Eski Doğu Türkçesi LİR ve ŞAZ denkliginde *döl* şeklinin daha eskicil olduğu görülmektedir. Ayrıca *döş* sözcüğündeki anlam gelişmesi de bunu kanıtlar. Önce zürriyet “çocuk”, sonra o bebeğin emdiği göğüs başı “meme”, sonra da göğüs “bağı” anlamı tezahür etmiştir. Orhon Türkçesinde *kıl-* ve *kış-* sözcüklerinden beri bu denklik dikkat çekmektedir.

düğün / düğüm, *düğüm* “iplik gibi bükülebilen şeyleri birbirine dolayarak yapılan boğum” <tüg-ü:n, tük-> *düğün* “evlenme dolayısıyla yapılan tören”, **dünür** “eşlerin baba ve analarına göre durumu” (<OT tün-ür “karının hısımları” <*tün-, tüg- “dügümlemek, birleştirmek”) (Korkmaz 1994: 53). Buradaki ünsüzde k> g> η şeklinde nazalleşme görülür. Kelime sonunda ise yuvarlak /ü/ ünlüsünün benzeştirme etkisiyle n> m dudaklılaşması olmuştur.

ege / iye, *ege* “bir çocuğu koruyan, veli” <idi “sahip”> *ie* “kendisine ait olan bir bir şeyi, yasaya uygun olarak dilediği gibi kullanabilen kimse”, ayrıca **issiz ~ iyersiz** “kimse bulunmaya, tenha” (<**idisiz** “sahipsiz”) örneği var. Burada kök vokalinden sonraki /d/ ünsüzü d/> y/> g/ şeklinde değişmiştir. Ayrıca i> e ünlü değişmesi de görülür. Mac. **egin** “evet” ve Uyg. **egin** “ie, sahip”, DT **i:ge** dikkat çekici örneklerdir. Tarihi lehçelerde **idi** sözcüğünün “Tanrı” anlamı da vardır.

kadın / kayın, *kadın* “a. 1. Erişkin dişi insan, hatun, hatun kişi, zen, erkek veya adam karşıtı. 2. *sf.* Analık veya ev yönetimi bakımından gereken erdemleri olan. 3. *mec.* Hizmetçi bayan. 4. *esk.* Bayan.” <*kâ “akraba” +δ+(1)η “dünür”> *kayın* “. Kadın veya kocaya göre birbirlerinin erkek kardeşi, kayınbirader”. Burada kök vokalinden sonra d/ ünsüzü r/ (Çuvaş) <ET d/ (Tuva, Halaç)> z/ (Hakas) ~ y/ (diğerleri) ve (Yakut) t/ şeklinde görülebilir. İkinci *kayın* örneğinde d/> y/ ünsüz değişmesi açıkça görünüyor. Ancak **hatun** ve **karı** örneklerinde durum karışıktır. Üçüncü örnek *hatun* sözcüğünün Soğdca *xwat’yn* kelimesinden geldiği düşünülmekte idi (Karahan 2006: 4). *Kel-in* “gelin” örneğinde olduğu gibi *kat-* “dahil etmek” sözcüğünden **hatun** kelimesi türetilmiştir diye bir görüş öne sürülmüştür (Useev 2012: 63). Son irdelemede ise *qatdim*” sözcüğündeki {+DI+m} birinci teklik kişi geçmiş zaman eki değildir. Bunun aksine birinci şahıs iyelik eki alan (*qatd* “tabaka, düzey”+im) bir isimdir.¹⁹ Dil bazen işletme eklerini kategori değiştirerek yapım eki statüsüne taşıyabilir. Dördüncü örnek sözcük **karı** (<karıg <*kâ “akraba” +r+ıη veya OT kar-ık “katılmış”> karıg) ise Yakut Türkçesindeki *kılın* ~ *kırın* kelimelerini akla getirmektedir. Bazen sözcükler fonetik ve semantik olarak birbirlerine katışabilir.

3.1.2. Alınma kelimeler:

Anlamı değişmemiş *safran /zafran* gibi doublet “ikili şekiller” (Kara 2011: 132, 135) konu dışında tutuldu. Aynılaştırma (*gezi* “seyahat” / *gezi* “hareli kumaş” <Far. *gezi*) örnekleri de bu çalışmanın irdeleme alanı değildir. Çalışılması gereken başka bir konudur. Alınma kelimelerde aynı kökten gelen, kaynak dilde dilin kendi kaideleriyle türetilen (*ahlâk* “toplumda kişilerin uymak zorunda oldukları davranışlar -yaratılıştaki hâl ve durumu, safiyeti yaşatmak-” ve *hilkat* “yaratılış” -doğustaki safiyet- gibi) örnekler ayrıca tetkik edilebilir.

Fonetik başkalaştırma ile farklı yazılan *-kibernetik/sibernetik*, *mobilya/möble* ve *varyos / balyos* gibi- anlamı aynı olan kelimeler konu dışıdır.

Ar. ‘aşl [‘şl msd.] “kök, soy, ilke, temel, öz, esas” > **asıl** ve **asal** <Far. *āsāl* آسأل [āsāl] “temel, esas” gibi örneklerde hataya düşmemek için dikkat edildi.

abdal / aptal / aval, *abdal* “a. *esk.* 1. Gezgin derviş, 2. Dilenci kılıklı, üstü başı perişan kimse.” <Ar. *abdāl* أبدال [çoğ.] “1. Bedeller, 2. sufi tefekküründe rical-i gaybın bir rütbesi <Ar. *badal* بدل [bdl msd.] “karşılık olarak verilen şey, bedel”> **aptal** “*sf.* 1. Zekâsı pek gelişmemiş, zekâ yoksunu, alık, ahmak, alık salık, 2. *ünl.* Küçümseme ve azarlama bildiren bir seslenme sözü.”, **aval** “*argo*, saflığı sersemlik derecesine varan (kimse)”. Burada uzun /ā/ ünlüsü ā> a şeklinde kısılırken uzun ünlüden önceki /dt/ ünsüz çiftinde dt> pt şeklinde ünsüz ötümsüzleşmesi görülür. Son örnekte ise /d/ ünsüzü d> Ø şeklinde düşer ve iki ünlü arasında b> v ünsüz değişmesi olur.

adem ~ âdem / adam, *adem* “1. Dinî inançlara göre ilk yaratılan insan ve ilk peygamber. 2. İnsan, insanoğlu. 3. İnsanda bulunması gereken olumlu özelliklere sahip olan kimse.” <Ar.

¹⁹ “*Qatd* kelimesinin en dikkat çeken özelliği, diğer kelimelerde bu zamana kadar görülmeyen son ünsüz formu şeklindedir. Bu son ünsüz oynamasının, telaffuzun değişik bir formunu yansıttığını zannediyorum. Bu bağlamda, Tuva dilinde *qa’ttaş* “eş” anlamına gelirken, *qatim* kelimesi “kayınpeder” anlamındadır ve bu bir zıtlık oluşturur. İlk kelimedede “*pharyngalisation / gırtlak*” olayı görülür. Bana kalırsa, “td” sesini düşürmek, bu kendine özgü telaffuzu ifade etmek için kullanılmıştır. Bütünüyle ifade etmek istediğim, “eş” anlamındaki “qa’t” kelimesinin temeli; aşağı yukarı “*tabaka, yüzey*” anlamındaki “qa’t” kelime tabanı ile benzer olduğudur” (Zieme 2013: 132).

âdem آدم [âdm *msd*] “insan” > *adam* “a. 1. İnsan. 2. Erkek kişi, kadın karşıtı. 3. Birinin yanında bulunan ve işini yapan kimse. 4. Birinin yararlandığı, kullandığı kimse. 5. Nazını çeken kimse: *O benim adamımdır, hiçbir ricamı geri çevirmez.* 6. Görevli kimse. 7. İyi huylu, güvenilir kimse. 8. Bir alanı benimseyen kimse. 9. *hlk. Eş, koca.*”. Burada /â/ uzun ünlüsü â> e şeklinde kısalırken, /e/ ünlüsü de e> a şeklinde kalın sıraya geçmiştir. Kelime kalın sıradan uyuma girmiştir.

akide / ağda, *akide* “a. (*aki:de*) Şekerin kaynatılarak katılaşması yolu ile yapılan, renkli ve kokulu, ağızda güç eriyen şeker, akide şekeri” <Ar. ‘aķīda’ عقيدة [‘kd sf. f.] “1. katılaşmış şey, 2. Koyu kıvamlı şey, pıhtı, karamel” < Ar ‘aķada’ عقد “dügümledi, bağladı, (alçı) dondurdu, (bal) katılaştırdı” > *ağda* “a. 1. Kaynatılarak çok koyu ve yapışkan bir macun durumuna getirilen pekmez veya limonlu şeker eriyiği. 2. Şekerle yapılan ürünlerin hazırlanması veya beklemesi sırasında şekerin ulaştığı koyuluk”. Burada ‘> a ünsüz değişmesi, ķ> ğ ünsüz değişmesi ve orta hecede i> Ø ünlü değişmesi ve hece düşmesi görülmektedir.

anbar[lık (köyü)] / ambar, *anbar* “yer adı” <Far. anbār أنبار “depo, mağaza”> *ambar* “a. 1. Genellikle tahıl saklanan yer. 2. Yiyecek ve bazı eşyanın saklandığı yer. 3. Geminin yük koymaya ayrılmış yeri. *mec.* Genellikle tahılın çok üretildiği yer, bölge. 5. *mim.* Kum, çakıl vb. yapı malzemesini ölçmekte kullanılan ve her yanı çoğunlukla 75 santimetre olan küp ölçek. 6. *tic.* Eşya taşıma işleri yapan kurum veya ortaklık”. Burada önce uzun /â/ ünlüsü â> a şeklinde ünlü değişmesiyle kısalırken yarı benzeşme ile nb> mb ünsüz değişmesi olmuştur.

armonik / armonika, *armonik* “a. 1. Armonika. 2. *sf. müz.* Armoni ile ilgili olan.” <Fr. harmonique, Lat. harmonica “körüklü bir müzik aleti” <E. Yun.^h armonikós> *armonika* “a. (*armoni’ka*) *müz.* 1. Yan yana sıralanmış deliklerden her biri üflendiğinde ayrı notada sesler çıkaran küçük ağız çalgısı, mızıka, armonik. 2. Akordiyon.”. Kelime başında ünlüleşme oranı yüksek olan /h/ ünsüz sesi düşmüştür h> Ø. Kelime sonunda /ue/ yükselen diftong şeklindeki ünlü çifti ue> a ünlüsüne dönüşerek kalın sıraya geçer.

avrat / avret, *avrat* “a. *hlk.* 1. Kadın, 2. Karı, eş.” <Ar. ‘awrāt’ عورات [çoğ.] (kadının) edep yerleri, zaaf ve kusurlar” <Ar. ‘awra’ عورة [‘wr] “kusur, özür, edep yeri” > *avret* “a. edep yeri.”. Burada ünsüz-ünlü ‘> a değişmesi, ā> e ünlü kısalması ve kalın sıradan ince sıraya geçiş görülmektedir.

ayni / aynı, *ayni* “*sf. (ayni:)* esk. Para olarak değil, madde olarak verilen.” <Ar. ‘ayn’ عين “bizzat, ta kendisi”, Ar. ‘aynī’ عيني “para olarak değil, mal ve yiyecek olarak”> *ayni* “*sf. (a’yni)* 1. Benzer, 2. Başkası değil, yine o. 3. Aralarında ayırım olmayan, 4. eski durumunda kalmış, değişmemiş”. İkinci örnekte ek Türkçe 3. kişi iyelik ekidir; ayn+ı+sı örneğinde ise *birisi* belirsizlik zamirindeki gibi iyelik eki yığılması vardır. Burada ünsüz-ünlü ‘> a değişmesi vardır. Dikkat edilirse î> ı ünlü değişmesi yoktur. Birincisi Arapça aidiyet {+î}’sidir. Bahsedildiği gibi /i/ ünlüsü şahıs ekidir, kalıplaşmıştır.

bale / balet // balo / baloz, *bale* “a. Belli hafif figürlere, adım atışlara, çoğunlukla sahne düzenine ve müziğe dayalı gösteri türü.” <Fr. ballet ~ İt. balletto [küç.] “dansçık, kısa gösteri dansı” <İt. ballo “dans”, Rum. baloz “danslı yer”> *baloz* “a. Gemici, işçi vb. kimselerin eğlenmek için gittikleri içkili, danslı yer”. Ünlü ve ünsüz değişmeleri ve ll> l şeklinde ünsüz tekleşmesi görülür. Batı dillerinde birden fazla kaynak dilde aynı kökenden gelen kelimeler Türkçeye geçmiştir.

baz / baza, *baz* “sf. 1. Temel: *Baz fiyat*. 2. *a. kim*. Bir asitle birleştğinde bir tuz oluşturan madde.” <İt./Fr. base “altlık, temel, taban, altyapı”> *baza* “a. 1. Mobilyanın uzunluğunca konulan dar ayak. 2. Dolap gövdesinin zemine düzgün oturmasına yarayan çerçeve şeklindeki kaide. 3. Yatağın yerden yüksek olmasını sağlayan veya sandık olarak kullanılan boş bölmesi.” Ünsüz değişmesi s> z ve ünlü düşmesi a> Ø olmuştur. Fransızcadan *baz*, İtalyancadan *baza* sözcüğü alınmıştır. Batı dillerinde birden fazla kaynak dilde aynı kökenden gelen kelimeler Türkçeye geçmiştir.

bazar / pazar, *bazar* “a. 1. Belli bir günde her türlü malın satıcı ve alıcılarının toplanıp alışveriş ettikleri yer, pazar (yeri), 3. Çarşı, 4. Pazarlık.” <Far. bāzār بازار “çarşı veya pazar, alışveriş edilen yer”> *pazar* “a. 1. Satıcıların belirli günlerde mallarını satmak için sergiledikleri belirli geçici yer: *Perşembe pazarı*. *Salı pazarı*. 2. Belli bir şeyin satıldığı yer: *Balık pazarı*. 3. Alım satım, alışveriş. 4. Cumartesi ile pazartesi arasındaki gün.”. Kelime başında /b/ ünsüzünde b> p şeklinde ötümlüleşme ve ā> a ünlü kısılması olmuştur.

bızdık / bıdık, *bızdık* “Kısa boylu, ufak yapılı, cüce, bodur, tıknaz.” <Erm. bıdig/bızdig “küçük, ufak, kısa”> *bıdık* “a. şaka Ufak çocuk.” Kaynak dildeki varyantlarında değişiklik vardır.. Kelime sonunda /g/ ünsüzü g> k şeklinde ötümsüzleşmiştir. Ayrıca i> ı ünlü değişmesi olunca kalın sıraya geçilerek damak uyumu gerçekleşmiştir.

canfeza / canfes, *canfeza* “a. (*canfeza*:) 1. *müz*. Türk müziğinde çok az kullanılmış bir birleşik makam. 2. Kız ismi.” <Far. camfezā> *canfes* “a. *esk*. 1. Üzerinde desen bulunmayan, ince dokunmuş, parlak, tok, ipekli kumaş. 2. *sf*. Bu kumaştan yapılmış. 3. Kız ismi.”. Burada /z/ ünsüzü z> s şeklinde değişmiş, kelime sonunda ise /a/ ünlüsü a> Ø şeklinde düşmüştür.

car / zar, *car* “a. *hık*. Kadınların örtündükleri çarşaf, zar.” <Ar. izār “peştamal, belden aşağıya övgü örtü”> *zar* “a. 1. İnce perde veya örtü. 2. *anat*. İnce ve yumuşak yaprak biçimindeki organlar veya organ bölümleri, çeper. 3. *bit. b*. Birbirine sımsıkı yapışık hücre veya moleküllerden oluşan ve bitkilerin çeşitli bölümlerini bir kın gibi saran ince tabaka, cidar, çeper: *Çekirdek zarı*. *Hücre zarı*”. Kelime başında i>Ø şeklinde ünlü düşmesi olduktan sonra kelime içinde ā> a şeklinde ünlü kısılması olmuş ve z> c ünsüz değişmesi gerçekleşmiştir.

ceviz / koz, *ceviz* “a. 1. *bit. b*. Cevizgillerin örnek bitkisi olan, uzun ömürlü, gövdesi kalın, kerestesi değerli, yurdumuzda çok yetişen ağaç (*Juglans regia*). 2. *sf*. Bu ağacın kerestesinden yapılmış. 3. *bit. b*. Bu ağacın dışı kabuklu, içi yağlı ve nişastalı yemişi, koz.” <Ar. cawz جوز “malum sert kabuklu meyve ve bunun ağacı” ~ Far. gawz/göz > *koz* “a. 1. *bit. b*. Ceviz. 2. İskambil oyunlarında diğer kâğıtları alabilen, onlara üstün tutulan belirli renk ve işaretteki kâğıt. 3. *mec*. Başarı fırsatı olan elverişli durum, saldırı ve savunma fırsatı. 4. *mec*. Karşısındakini alt edecek etkili şey”. İki ayrı kaynak dilden alınan kelimenin aslında (Aramca gawzā) tek kaynaktan geldiği bilinmektedir. Burada Arapçaya geçerken g> c ünsüz değişmesi olmuştur. Kelime Türkçeye geçerken a> e ünlü değişmesi ve Ø> i ünlü türemesi olur. Farsçadan Türkçeye geçerken de kelime başında g> k ünsüz değişmesi görülür. Ayrıca ō> o şeklinde ünlü kısılmıştır.

3.2. Morfo-fonolojik başkalaşma:

Ek ve ek görünümlü kelime birleşmeleri nedeniyle sözcükteki semantik başkalaşmalardır. Bazen sözcüğün kökü kendini muhafaza ederken ekte ses olayları gerçekleşir ve kökle alakası yokmuş gibi görünür.

alçak / aşağı, *alçak* “*sf.* 1. Yerden uzaklığı az olan, yüksek karşıtı. 2. Aşağıda olan, yüksek olmayan (yer). 3. Kısa (boy). 4. *mec.* Bile bile en kötü, en ahlaksızca davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain. “ <aşağa <aşak+a <alşak <al “alt, aşağı” +çak> *aşağı* “a. 1. Bir şeyin alt bölümü, zir, yukarı karşıtı. 2. Eğimli bir yerin daha alçak olan yeri. 3. *sf.* Bir yere göre daha alçak yerde bulunan. 4. *sf.* Bayağı, adi. 5. *sf. mec.* Niteliği düşük, kötü: *Aşağı mal*. 6. *sf. mec.* Daha küçük, daha az. 7. *sf. mec.* Değeri daha az. 8. *zf.* Aşağıya, yere doğru.”. İkinci örnek *aşağı* kelimesinde /l/ ünsüzü l> Ø şeklinde düştükten sonra ç> ş ünsüz değişmesi olmuş ve iki ünlü arasındaki /k/ ünsüzü k> ğ şeklinde süreklileşmiştir. Sonra yönelme eki {+a} şeklinde daralma ile a> ı ünlü değişmesi olmuştur.

bacanak / bacı, *bacanak* “a. 1. Eşleri kardeş olan erkeklerden her biri. 2. *hlk.* Dost, arkadaş. 3. Ordu ili, Fatsa ilçesi, merkez bucağına bağlı bir yerleşim birimi.” <*bāca “kız kardeş”+n(a)k> *bacı* “a. 1. Kız kardeş. 2. Bir evde uzun zaman çalışmış yaşlı kadınlara verilen unvan. 3. *hlk.* Büyük kız kardeş, abla. 4. *esk.* Tarikat şeyhlerinin karısı. 5. *ünl.* Kadınlara söylenen bir seslenme sözü.”. Burada iki ünlü arasında /ç/ ünsüsünde ç> c ünsüz değişmesi olmuştur. Birincil uzun ünlü /ā/ sesi ā> a şeklinde kısılırken kelimenin sonunda -ikinci örnekte- daralma ile a> ı ünlü değişmesi görülür.

bağ / bacak, *bağ* “a. 1. Bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit, tel vb. düğümlenebilir nesne. 2. Sargı: *Yaramın bağını değiştireceğim*. 3. Bağlam, deste, demet. 4. *mec.* İlgi, ilişki, rabıta. 5. *anat.* Kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti: *Eklem bağı, asıcı bağ*. 6. *den.* Bir halat üzerine atılan sağlam, düzgün ve istendiğinde kolayca çözülebilen her türlü düğüm. 7. *müz.* Nota yazarken yan yana gelen aynı veya farklı değerdeki notaların birbirine bağlanarak çalınacağını belirtmek için yapılan yay biçimindeki işaret.” <bā- “bağlamak” -ğ “düğüm” +çak> *bacak* “a. 1. *anat.* Vücudun kasıktan tabana kadar olan bölümü. 2. Hayvanlarda yürümeye veya atlamaya yarayan organ. 3. Bazı şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri, ayak. 4. Oyun kâğıtlarında oğlan, vale”. Burada /ğ/ ünsüzü ğ> ğ> Ø şeklinde -ikinci örnekte- eriyip düşmüştür.

bak- / baklava, *bak-* “1. Bakışı bir şey üzerine çevirmek. 2. Aramak. 3. Bir şeyin yüzü bir yöne doğru olmak. 4. Bir şeyin gelişmesi veya iyi bir durumda kalması için emek vermek. 5. *Beslemek*, geçindirmek. 6. Bir iş birinden beklenmek. 7. Hastayı muayene etmek. 8. Tedavi etmek için ilgilenmek. 9. Yoklamak, incelemek, denemek. 10. Bir işi yapmak, bir işi yapmakla görevli olmak. 11. (*nsz*) İlgilenmek. 12. Uğraşmak, meşgul olmak. 13. Yapılabilmesi bir şeye bağlı bulunmak. 14. Gözetmek, korumak. 15. Renklerde benzetmek, andırmak. 16. (*nsz*) Anlamak, farkına varmak. 17. Başka bir şeyle ilgilenmeyip elindeki veya önündeki işle uğraşır olmak.” <*ba-k- “beslemek, gözetmek” -ı “besleme” +la-ğ> baklagu> baklavı> *baklava* “1. Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tür tatlı. 2. Eşkenar dörtgen biçiminde olan nesne”. Burada fiilden isim yapan ekin {-i+} şeklindeki /ı/ düz-dar ünlüsü kelime için vurgunun zayıflamasıyla ı> Ø düşer. İki ünlü arasında /g/ ünsüzü {+AGU} şeklinde olduğu gibi Orta Türkçenin genel temayülüne uyarak g> v şeklinde değişir.

balıkçın / balıkçıl, *balıkçın* “a. hay. Perde ayaklılardan, uzunca gagalı, uzun ve çatal kuyruklu, deniz kıyılarında yaşayan bir kuş cinsi, deniz kırlangıcı (*Sterna hirundo*).” <balıkçın> *balıkçıl* “a. 1. hay. Uzun bacaklılardan, boynu ve gagası uzun, su kıyılarında yaşayan, balık yiyerek beslenen büyük bir kuş (*Ardea cinerea*). 2. sf. Balıkla beslenen, balık yiyen.”. Ekin sonundaki /n/ ünsüzü n> l şeklinde değişir, ağızlarda n> k şekli de var. Ayrıca {+çın} eki için bk. *bıldırçın* (Eren 1999: 51).

bayatı / bayati, *bayatı* “a. ed. 1. Azeri ve Türkmen halk şiirinde mâni türü. 2. Bayatı makamında okunan şarkı. 3. Ağıt “<bay “zengin” +at “çokluk ek”> *bayati* “a. (T + Ar. baya:ti:) müz. Klasik Türk müziğinde uşşak dörtlüsüne buselik beşlisi katılmasıyla yapılmış eski bir makam”. İkinci örnek Türkçeden Farsçaya geçmiş ve üzerine aidiyet ekini almıştır. Oğuzların Bayat boyundan gelen bir sözcüktür (Ercilasun 2008: 11). *Türkî* sözcüğünün *Türkü* olması gibidir.

ben / benimse-, *ben* “zm. 1. teklik birinci kişiyi gösteren söz. 2. a. ruh b. Kişiyi öbür varlıklardan ayıran bilinç. 3. a. fel. Bir kimsenin kişiliğini oluşturan temel öge, ego.” <be+ “birinci teklik kişi” +n “teklik hanesinde zamir n’si” +iğ “tamlama eki” +se- “sahip çıkmak”> *benimse-* “(-i) 1. Bir şeyi kendine mal etmek, sahip çıkmak, kabullenmek, tesahup etmek. 2. mec. Bir şeye, birine bağlanmak, ısınmak”. Burada ses ve şekil örneksemesi -azımsamak, küçümsemek- etkili olmuştur. İsmi isme bağlaya tamlama ekindeki +(n)İğ nazal /ŋ/ ünsüzü ŋ> m şeklinde kelime başında /b/ ünsüzünün ileri benzeşme etkisiyle dudaklılaşarak ŋ> m şeklinde ünsüz değişmesi gerçekleşir: *benimse-* <ben+(n)iğ+se-.

bıçkı / bıçki, *bıçkı* “a. 1. Tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. 2. Motorla çalışan bir çeşit güçlü testere. 3. Saraç bıçağı. 4. Bağ budamaya yarayan dişli bıçak.” <OT bıç-gu> *bıçki* “a. Dikilecek kumaşı belli bir modele ve ölçüye göre kesme işi”. Burada /ç/ ünsüzünün inceltici tesiriyle ı> i şeklinde kalın sıradan inceye sıraya geçilerek ilerlek şekilde benzeşmeyle ünlü değişmesi olmuştur.

bucak / buçuk, *bucak* “a. 1. Kenar, köşe, aç, yer. 2. esk. İlçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri, nahiye.” <büç-ğ-a-ğ “zaviye”> *buçuk* “1. sf. Yarım. 2. 160 gramlık bir ağırlık ölçüsü. 3. 250 gramlık bir ağırlık ölçüsü. 4. 300 gramlık bir ağırlık ölçüsü. 5. Yarım kilelik (<Ar. *keyle* “hububat ölçme kabı”) ölçü. 6. Yarım batman (7.697 kg.lık eski bir ölçü) sıvı alan bakır kova, kap. 7. 5.052 litre su alan kap. 8. *hık*. Dudakta olan uçuk.”, yine aynı kökten *bıçak* (<bıç-ak) örneği var. Orta Türkçede bunun da türevlerinde anlam değişikliği var (Paçacıoğlu 2006: 82, 84). Dikkat edilirse bu bıçak örneğinde ek {+gAk} şeklinde değildir. Uzun /ü/ ünlüsü ü> u ünlü değişmesiyle kısalmıştır. Yukarıda *bıç-* fiil köküyle iki örnek işlendi. Ayrıca *bıçak* örneğinde inceltici ve daraltıcı /ç/ diş ünsüzü vasıtasıyla u> ı ünlü değişmesi olur.

izle- / iste-, *izle-* “(-i) 1. Birinin veya bir şeyin arkasından gitmek, takip etmek. 2. Zaman, süre, sıra vb. bakımından gelmek, arkasından gelmek, arkasında olmak. 3. Bir olayın gelişimini gözden geçirmek. 4. Eğlenmek, görmek, öğrenmek için bakmak, seyretmek. 5. Belirli bir yönde gitmek. 6. Gözlemek, incelemek. 7. Belirli bir tutum, davranış veya düşünceyi benimsemek. 8. Bir şeye uymak, bağlı olmak. 9. Herhangi bir olayla ilgilenmek” <iz+le-, iz+de-> isde- > iste- “1. İstek duymak, arzulamak. 2. (-den, -i) Bir şeyin kendisine verilmesini veya yapılmasını söylemek, dilemek. 3. Görmek istediğini bildirmek. 4. Gerek olmak: Yurdun ilerlemesi için çok çalışmak ister. 5. Evlenmek dileğinde bulunmak”. Burada bağıntılı benzetme, izde-> isde-> iste-, önce z> s ünsüz değişmesi şeklinde başkalaşma (dissimilation), sonra /s/ ötümsüz ünsüzünün etkisiyle d> t benzeşmesi (assimilation) olmuştur.

3.3. Birleşik Kelimelerde Fono-Semantik-Başkalaşma:

3.3.1. Türkçe Kelimeler:

aba / amca, *aba* “1. Abla, büyük kız kardeş. 2. Anne. 3. Üvey anne, analık. 4. Büyükanne, nine, anneanne. 5. Kaynana. 6. Yenge. 7. Teyze. 8. Hala. 9. Yetişmiş, bulûğa ermiş küçük kız kardeş. 10. Hanım, hanımefendi. 11. Baba.” <aba ~ apa “ebe ~ ağa”, aba + ece “büyük kız kardeş”~ aça “ağabey”, aba+aça> abıça> abuca> amuca> amıca > *amca* “1. Babanın erkek kardeşi. 2. *ünl.* Yaşlı erkeklere saygı için kullanılan bir seslenme sözü.”, Ar. + T ‘*amm+ca*’ şekline gelmiş olamaz. Özb. *ämäki* “amca” (<Moğ. abaga ~ apaga) şekli de var. İkinci *amca* örneğinde orta hecede /a/ ünlüsü önce /u/ şeklinde yuvarlaklaşır ve daralır sonra iyice daralan /ı/ ünlüsü ı> Ø şeklinde düşer ve iki ünlü arasında kalmış olan /ç/ sert ünsüz ç> c şeklinde ötümlüleşir. Tarihi metinlerde *Peygamberin abıcası* örneği geçmektedir (TS 1995: 2).

ağa / paşa, *ağa* “a. 1. Geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse. 2. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan. 3. Büyük kardeş, ağabey. 4. Okuryazar olmayan yaşlı kimselerin adlarıyla birlikte kullanılan san. 5. *sf. mec.* Cömert, eli açık. 6. *hlk.* Koca. 7. *tar.* Osmanlı Devleti’nde bazı kuruluşların başında bulunanlara verilen resmî san: *Yeniçeri ağası. Çarşı ağası.* <baş + aga (Paçacıoğlu 2006: 449), kadınlar için Far. pây-i şâh ve beççe “çocuk”> beşe “erkek evlat” (Selçuk 2014: 59)> *paşa* “a. 1. *ask.* Osmanlı Devleti zamanında yüksek sivil memurlara ve albaydan üstün rütbede bulunan askerlere verilen unvan. 2. *ask.* Cumhuriyet döneminde general. 3. *sf. mec.* Uslu, ağırbaşlı”. Bura kelime birleşirken /g/ ünsüzü g> Ø şeklinde eriyor ve /ş/ ünsüzünün etkisiyle gerilek benzeşme b> p ünsüz değişmesi oluyor. Devlet teşkilatı Türklerde eskiden beri olduğu için bu terimin başka dilden alınması biraz zayıf ihtimaldir. Ayrıca lehçelerde de buz sözcük var. Eğer bu ihtimal gerçekleşmişse iki ayrı kaynak dilden kelime örtüşmüştür.

argaç / Erhaç, *argaç* “1. Dokumalarda çözüğü üzerine enliliğine atılan ip. 2. Bir iplik topunun bir çalıya sarılarak aldığı kavun biçimi. 3. Kilim dokuma tezgâhı.” <arkak “mekik ipliği”, arga-g, > *Erhaç* “Malatya Havalimanı”. Davarların otlatıldığı Akçadağ düzlüklerinde argaç ağacından kıl dokuma tezgâhları yapılırdı. Ağızlardaki anlamı: 1. Davarların açıkta toplu olarak yattıkları yer, düz dağ sırtları: Davarların karnı doydu, argaca çekildi. 2. Hafif meyilli yer, bayır: Tarlanın argaç yerinde su durmaz. 3. Dağlarda kar biriken çukur yer. 4. Kuytu, siper yer. İşte Erhaç ifadesi bu düzlükten yola çıkılarak verilmiştir. Burada süreklileşmeyle g> h değişmesi olmuştur. Aykırılışma ile kelime sonunda g> k> ç ünsüz değişmesi görülür.

aş / güllaç, *aş* “. Bulgur pilâvı. 2. Pirinç pilâvı. 3. Bulgurdan yapılan sulu pilâv. 4. Çorba. 5. Nişasta, şeker ve su ile yapılan bir çeşit tatlı. 6. Tarhana. 7. Buğday unundan yapılan erişte: Bugün bizde misafir vardı ona aş kestim. 8. Fırınlanmış mısır kırıklarından yapılan bir çeşit yemek. 9. Zeytin tanesinin mengineye sıklıktan sonra kalan posası.” <âş “aş, çorba”, Far. + T gul+lü+aş “güllaç tatlısı”> *güllaç* “a. 1. Nişastadan yapılan, çok ince kuru yufka. 2. Bu yufkadan hazırlanan tatlı. 3. Kolayca yutulamayan, tadı hoş olmayan toz durumundaki bazı ilaçların içine konuldukları, nişastadan küçük kap”. Burada /ç/ ünsüzü süreksizleşmeyle ç> ş şeklinde ünlü değişmesi oluyor. Ayrıca *bulamaç* “civik hamur, bir hamur tatlısı, *çalmaç* “pirinç unu peltesi”, *sütlaç* “süt ve pirinçle yapılan tatlı”, *tutmaç* “yoğurtlu çorba” örnekleri var.

baş / karavaş, *baş* “. 1. *anat.* İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız vb. organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. 2. Bir topluluğu yöneten kimse. 3. Başlangıç: *Hafta başı. Ay başı. Yılbaşı. Satır başı.* 4. Temel, esas. 5. Arazide en yüksek

nokta: *Dağın başı. Tepenin başı.* 6. Bir şeyin genellikle toparlakça ucu. 7. Bir şeyin uçlarından biri. 8. Kasaplık hayvanlarda ve bazı yiyeceklerde adet: *Yirmi baş koyun. On baş sığır. Üç baş soğan.* 9. Para değiştirirken verilen veya alınan üstelik sarrafiye. 10. Bir şeyin yakını veya çevresi. 11. Önem veya yönetim bakımından ileride olan, en önemli, en üstün anlamlarında birleşik kelimeler yapan bir söz: *Başbakan, başçavuş, başhekim, başkent, başöğretmen, başpehlivan, başrol, başsavcı.* 12. Güreşte pehlivanların ayrıldıkları beş derecenin en yükseği: *Başa güreşmek.* 13. *den.* Deniz teknelerinde ön taraf." <kara "avan"+baş, +vaş> *karavaş "a. tar.* Savaşta tutsak edilen veya satın alınan ve sahibinin üzerinde tam bir kullanma hakkı bulunan kadın, kul. cariye".

bir / bile, *bir* "a. 1. Sayıların ilki. 2. Bu sayıyı gösteren 1 ve I rakamlarının adı. 3. *sf.* Aynı, benzer. 4. *sf.* Beraber: *Hep biriz, ayrılmayız.* 5. *sf.* Bu sayı kadar olan: *Bir kalem.* 6. *sf.* Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösteren (sayı). 7. *sf.* Tek. 8. *sf.* Eş, aynı, bir boyda. 9. *sf.* Ortaklaşa olan, birleşik, müşterek. 10. *sf.* Değer, önem bakımlarından birbirinden farksız, birbirine eşit, birbirine benzer. 11. *zf.* Bir kez: *Bir ona, bir sana, bir de bana baktı.* 12. *zf.* Sadece: *Her şey bitti, bir bu kaldı.* 13. *zf.* Ancak, yalnız: *Bunu bir sen yapabilirsin.*" <bir+il-e> birle> *bile* "bağ. 1. Da, de, dahi. 2. *zf. esk.* Birlikte. 3. *zf.* Üstelik."

bir seviye / biteviye [bi'teviye], *bir seviye* "aynı düzeyde, bidüziye" <bir düzüye) / tek düze" (<T bir + Ar. seviye)> *biteviye* "zf. Tekdüze". Analoji ile *seviye, düziye* ve *teviye* "Bir sözcüğü ile kullanılır, tekdüze anlamımdadır." olmuştur. /y/ ünsüzünün tesiriyle daralma olmuştur. Burada /r/ ünsüzü r>Ø şeklinde düşerken /e/ ünlüsü sonda Ø> e şeklinde türemiştir.

3.3.2. Alınma kelimeler:

abajur / panjur ~ pancur, *abajur* "ışığı bir yerde toplamak için kullanılan lamba siperi" <Fr. abat-jour "gün-kısan", ışık-kısan, lamba siperi"> *panjur* "güneş ışığını ve rüzgarı önlemek için pencereye takılan kapatma düzeneği". Ünlü (a> Ø, o> Ø [yazıda, /ou/ alçaln diftng]) ve ünsüz (t> Ø) düşmesi, hece düşmesi p> b ünsüz, t> n ünsüz aykırılışması olmuştur. Ayrıca varyantta j> c ünsüz değişmesi de olur. Fransızcada panju için *blinds, stores* ve *volets* kullanılmaktadır. Demek ki *pancur* tamamen Türkçeleşmiştir.

afacan / afetican, *afacan* "sf. 1. Zeki ve yaramaz (çocuk). 2. Bir şeyin zehir gibi acı olduğunu anlatmakta kullanılır. 3. Bir şeyin çok keskin olduğunu anlatmakta kullanılır: Baltanın yüzü *afacan* gibi. 4. Heyecan, telâş." <ivecen "aceleci, hızlı" <év- "acele etmek, koşuşmak, bir şeyin etrafında koşuşmak", -AcAn; Ar. + Far. *āfet* "belâ" -i *cān* "hayat belirtisi", > *afetican* "mec. güzel sevgili". Türk Dil Kurumunun Türkçe Sözlük adlı yayınında bu kelime yok. Sadece *afet* sözcüğü var. Her iki kelime aynı kökten geliyormuş gibi görünebilir (Eker 2005: 2999). Kökenlerinde görüldüğü gibi bir Türkçe, diğeri alınma kelimedir. Burada *afetican* örneksemesiyle *ivecen, afacan* olmuştur.

alay / albay, *alay* "a. 1. Herhangi bir törende veya gösteride yer alan topluluk: *Düğün alayı. Fener alayı.* 2. Bayram, cenaze vb. törenlerde sıralı olarak giden insan topluluğu, kortej. 3. *ask.* Genellikle üç tabur ve bunlara bağlı birliklerden oluşan asker topluluğu: *Topçu alayı.*" <Rum. alay, O. Yun. aláyi(on) "Bizans ordusunda bağımsız süvari birliği (10. yy)" ~ Lat. alae [çoğ.] <Latala "1. kanat, 2. Roma ordusunda süvari birliklerine verilen ad" (etimolojiturkce.com, 26.5.2015), alay+beyi "yarbaydan sonraki rütbe, (1935)."> *albay* "ask. Rütbesi yarbay ile tuğgeneral arasında bulunan ve asıl görevi alay komutanlığı olan üstsubay, miralay".

Emir Ali / İmralı, *Emir Ali* “<Ar. ‘amr أمر [Amr msd.] “1. buyruk, 2. iş, maslahat, olgu, şey” + Ar. ‘ālī عالي [’lw sf.] “yüksek, üstün; Hz. Ali”> *İmralı* “Orhan Bey’in (1281-1362) komutanlarından Emir Ali’nin Bizanslılardan aldığı adanın *Kalolimnos* olan adı Emir Ali olarak değiştirildikten sonra, zamanla *İmralı*’ya dönüştü.”. Ayrı sözcüklerin birleşmesinde kısaltmayla beraber uyum oluşur (Demircan 1996: 95).

hane / hastane, eczane, dersane ..., Burada açıklık uyumu, erime (fusion) ve kaynaşma, büzülme, gırtlak ünsüzünün düşmesi görülür. Ancak **cephane** [cepane] <cebe+hane; yatakhane, yetimhane örneklerinde /h/ ünsüzü düşmemiştir.

pazı / pezevenk, *pazı* “Kolun omuz ile dirsek arasındaki bölümünde bulunan, şişkince kas kitlesi” <Far. pej(a)vend “arabulucu” <Far. bāzū + bend “kolbağı, pazı bağı”> *pezevenk* “1. Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden kimse, dümbük, godoş, muhabbet tellalı, kavat, astik, dasnik. 2. ünl. Gizli ve yasal olmayan cinsel ilişki öncesinde aracılık eden anlamında kullanılan sövgü sözü.” (Eldem 2010: 90),²⁰ (Köksal 2007: 31).²¹

rast / çapraz, *rast* “(I) *sf. esk.* 1. Doğru, düzgün. 2. *a.* Tesadüf. 3. *a.* Atılan şey hedefi vurma. (II) *a. müz.* Klasik Türk müziğinde bir makam.” <Far. çaprāst چاپ راست “sol-sağ”, 1. yalpa, yalpalama, 2. Diyagonal. Far. çap چاپ “aykırı, sol” <Far. çapīdan چپیدن “dönmek, düz yoldan sapmak”, + Fa rāst راست “düz, sağ” > *çapraz* “*sf.* 1. Eğik olarak birbiriyle kesişen. 2. İki taraflı, karşılıklı. 3. *zf.* Eğik bir biçimde. 4. *a.* Karşı tarafın yanı. 5. *a.* Bir tür olta iğnesi. 6. *a. hlk.* Kopça, düğme. 7. *a. sp.* Güreşte rakibin koltuk altından kol geçirip sarma oyunu”. İkinci örnek *çapraz* sözcüğünde s> z ünsüz değişmesinden sonra kelimenin sonunda Türkçede olmayan /zt/ ünsüz çiftinin sonundaki /t/ ünsüzü düşer. Ayrıca **çember** “*mat.* Merkez denilen sabit bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri.” sözcüğünün geldiği *çenber* <*çanbar/ çapar* [<T çap- “-eğitmek için bir ipe bağlı olan bir daire içerisinde atı- koşturmak” <Far./O. Far. çapar/çanbar چپر/چنبر “1. Kuşak, halka, kaskak. 2. Daire şeklinde çadır veya saz kulübe. 3. Çit, çevre duvarı, çevirme” <Far. çapīdan چپیدن “dönmek”] sözcüğü de var.

sayvan / şadırvan, *sayvan* “ 1. Güneşten, yağmurdan korunmak için veya süs olarak bir şeyin üzerine çekilen dam saçağı gibi düz veya eğimli örtü. 2. Evlere bitişik, önü açık, direkler üzerine oturtulmuş, üzeri örtülü yer. 3. *anat. esk.* Kulak kepçesi.” < sâye “gölge” +bân; şād “bol” +āb “su” +ān “çocukluk eki”> O. Far. şād+āv+ān شاداوان “süs çeşmesi, fiskiye”> şadurbân > Osm. şādervān “Türkmen çadırı”> *şadırvan* “1. Genellikle cami avlularında bulunan, çevresindeki musluklardan ve ortasındaki fiskiyeden su akan, üzeri kubbeli veya açık havuz. 2. (Mimarlık) Genel olarak cami avlularında abdest almak için yapılan, üstü çadır çatılı, kubbeli ya da kubbesiz, havuz biçimindeki su haznesinin çevresinde muslukları olan çeşme.”. İkinci *şadırvan* sözcüğünde bir /r/ ünsüzü türemesi ve b> v ünsüz değişmesi olmuştur. Bu b> v değişmesinde {+bân} şeklinin başındaki ünsüz, diğeri ise **āb** sözcüğünün sonundaki /b/

²⁰ İt. *pesce bianco* “beyaz balık”. Ayrıca kaynağ Nişanyan Sözlük olan “? Erm. pozavak pñquvuuq “fahişe çalıştıran”, pezevenk § Erm. poz (pñq) “fahişe” + Erm. avak (uvuuq), “bey, sahip, baş” açıklaması da var (etimolojiturkce.com, 27.5.2015).

²¹ “Pazubend pazı bağı anlamında Farsça asıllı bir kelimedir. Halk arasında pezevenk şekline de dönüşmüştür. Hatta pazubend'lere **koç**'da denir. Kıbrıs'ta koç kelimesinin telaffuzu pek iyi karşılanmaz. Pezevenk anlamı yerleşmiş olacak ki birine koçum dediğinizde çok bozulur. Hâlbuki Türkiye'de iltifat sözü olarak kullanılır” (Köksal 2007: 31). Azerbaycan Türkçesinde “büyük, cüsseli; rehber, yol gösteren” anlamıyla yalancı eş değer sözcüklere güzel bir örnektir.

sesidir. Her iki sözcüğünün fonksiyon ve ses benzerliği köken birliği yanılığına düşürebilir. Aynı kaynak dilden iki ayrı alınma sözcüğün Türkçeleşmiş şeklidir.

4. SONUÇ:

Giriş bölümünde Türkçe ve ekler hakkında kısa bir bilgi verildi. Kelime türetme yollarını bölümünde söz dağarcığını zenginleştirmenin 33 çeşidi olduğu belirtildi. Fono-semantik başkalaşma ile bu zenginliğe bir unsur daha katıldı. Fono-semantik başkalaşma, morfo-fonolojik başkalaşma ve birleşik kelimelerde fono-semantik başkalaşma başlıkları altında örnekler alınma ve Türkçe kelimeler şeklinde gruplandırılarak irdelendi.

Neticede 225 kelime irdelenmiş oldu. En az bunun üç katı kadar kelime daha var. Bu bildiriye hacim ve zaman bakımından sığmadığı için geri kalan kelimeler bir kitapta verilecektir. Kaynakçada ise 53 tane künye verildi.

Bu çalışma ağızlar ve tarihi ve yaşayan lehçeler için ayrı ayrı yapılabilir. Yukarıda sadece ölçünlü Türkiye Türkçesi esas alındı. Mecbur kalınmadıkça diyalekt ve lehçeler bahsi açılmadı. Bazen durumun izahı için örnek verildi.

Bu fono-semantik çalışmalarda ileride araştırma yapanlara bir fikir verebilme umuduyla Türklük bilimine bir katkı sağlandı. Türkçenin ne kadar kudretli bir lisan olduğu bir kez daha anlaşıldı.

Söze kelamı kibar bir vecize ile başlanmıştı. Yine sözü fazla uzatmadan Sâmî'nin iştikak meselesiyle alakalı bir kelamı kibar beyti ile bitmiş olsun:

*“Teslîm olup ne hâl ise ey tab‘-ı mû şikâf
Gavgâyı ko bu medrese-i kıyl ü kâldir”.*

Kelime listesi:

Aba, abajur, abdal, abla, acı, adam, adem, âdem, afacan, afetican, ağa, ağartı, ağca, ağda, ağız, ak, akçe, akide, alay, alaza, albay, alçak, ambar, amca, ana, Anbarlık Köyü, anne, aptal, ardıl, ardışık, argaç, armonik, armonika, art, asal, asıl, aş, aşağı, atış-, aval, avrat, avret, ayaş, ayaz, aygıt, aynı, ayni, ayırık, ayıtış-, azı, bacak, bacanak, bacı, bağ, bak-, bakır, baklava, bakraç, bale, balet, balıkçıl, balıkçın, balo, baloz, barış, baş, başar-, bayatı, bayati, baz, baza, bazar, becer-, bedük, begeç, bek, belik, ben, benimse-, beniz, benze-, berk, beşleme, beşme, bey, bıç-, bıçak, bıçak, bıçkı, bıdık, bıdık, bıldırçın, bızdık, bızdık, bi', biç-, biçki, biçki, bile, bir, bir seviye, bir, biteviye, bohça, bor, boy, boz, bölük, bön, börek, börek, bucak, buçuk, buçuk, budun, bula, bulamaç, bulgur, bunal-, bur-, buy-, buz, bürü-, büyük, büz-, canfes, canfeza, car, car, cazgır, cazırda-, ceviz, ciz-, çabuk, çağ-, çağır-, çak-, çalık, çalmaç, çapraz, çav-, çayan, çebiç, çelik, çemiş, çevik, çeviri, çevre, çevri, çevrik, çevrim, çevrinti, çığır-, çılbur, çıvgın, çıyan, değirmen, del-, dersane, deş-, deve, devir-, devre, devrik, devril-, devril-, devrim, dibek, direk, diren-, dirsek, diz, diz-, döl, dös, dövmek, düğüm, düğün, dünür, eczane, ege, ekşi, Emir Ali, Erhaç, Fışkın, güllaç, halaza, hane, hastane, hatun, ıssız, İmrâlı, iste-, iye, iyesiz, izle-, kadın, karavaş, karı, kayın, koz, laf at-, mangır, panjur, pas, pasaklı, paşa, pazar, pazı, pek, pek pek, pezevenk, piruhi, poğaç, rast, sayvan, sütlaç, şadırvan, tiftik, tutmaç, Türkî, Türkü, varış, yaş, zar.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş. H. (2014). Türkçede Eksilteli Yapıdan Sözlükselleşme, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 31, 2, 13-29.
- Altun, M. (2009). Sözcük/Kelime Türleri, *dilbilimi.net/sozcuk_turleri.pdf*. 15 Mayıs 2015 tarihinde www.dilbilimi.net adresinden erişildi.
- Atalay, B. (1941). *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: Matbaaî Ebüziyya, TDK yayınları.
- Bayar, N. (2006). *Açıklamalı Yeni Kelimeler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bayrav, S. (1998). *Filolojinin Oluşumu*. İstanbul: Multilingual.
- Bilgin, E. (2014). Özel Ad Kaynaklı Olup da Türkçe Sözlük'te Genel Ad Olarak Geçen Sözcükler, *Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 1/1, 166-189.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2000). Türkçe Sözcük Biçimlenmesinde Düzlemler ve Türetmeler, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 17/1, 81-94.
- Civelek, Y. (2003). Arap Dilinde Naht ve Kelime Türetmede Naht Yönteminin Kullanımı, *Nüsha*, III, 10, 97-118.
- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. 5, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Doğan, İ. ve Usta, Z. (2014). *Eski Uygur Türkçesi Söz Varlığı Sözlük-Gramatikal Dizin*. Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- Duman, M. (2008). *Eski Türkiye Türkçesinden Osmanlı Türkçesine*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eker, S. (2005). *Çağdaş Türk Dili*. (3. baskı), Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eldem, E. (2010). Bir Etimoloji Sorunu: "Pezevenk" Kelimesinin Kökeni Hakkında, *Toplumsal Tarih*, 199, 90-91.
- Emre, A. C. (1949). *Türk Lehçelerinin Mukayeseli Grameri (İlk Deneme) Birinci Kitap Fonetik*. İstanbul: Bürhaneddin Erenler Matbaası, TDK yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2008). Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 3, 9-25.
- Eren, H. (1988a). Ön Söz, *Türkçe Sözlük 1 A-J*. Ankara: TDK yayınları.
- Eren, H. (1988b). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ermiş, H. (2013). Türkçe Söz Varlığı İçinde Türetme Gücü En Yüksek Yirmi Arapça Kök Üzerine Morfolojik Bir İnceleme, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic*, 8/8, 607-634.
- Göker, O. (1997). *Uygulamalı Türkçe Bilgiler II*. İstanbul: MEB yayınları.
- Gülensoy, T. (2011), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I-Iı*, Ankara: Tdk Yayınları.
- Hazar, M. (2014). *Türkçe (Sözcük) Anlam Bilimi-I*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Hazar, M. (2015). *Eski Uygur Tarihine ve Türkçesine Giriş*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Kajıbek, E. Z. (2011). Kazak Türkçesi, *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*. (Komisyon Başkanı: Ahmet Bican Ercilasun), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, M. (2011). Mızıkçı Kelimesinin Kökeni Üzerine, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 381-387.
- Kara, M. (2011). *Ayrı Düşmüş Kelimeler*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karaağaç, G. (2010). *Türkçenin Sesbilgisi*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Karahan, A. (2006). Tarihi Türk Dilinin Söz Varlığına Katkıları: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine. *L. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı bildiriler kitabı* içinde (ss. 1-11), Ankara: Bilkent Üniversitesi.

- Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü: Turkish - Turkic Mythology Dictionary / Glossary, E-Kitap*. 08. Nisan 2015 tarihinde www.academia.edu/8541207/türk_söylence_sözlüğü adresinden erişildi.
- Korkamaz, Z. (1994). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşma Olayları*. Ankara: TDK yayınları.
- Köksal, H. (2007). Halk Etimolojisinde Yer Alan Bazı Kelimelerle İlgili Yakıştırmalar, *Gau J. Soc. & Appl. Sci.*, Girne Amerikan Üniversitesi Yayını, 3/5, 25-35.
- Özkan, M. (2001). *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Paçacıoğlu, Burhan (2006), *VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Poppe, N. (1994). *Altay Dillerinin Karşılaştırmalı Grameri 1. Kısım Karşılaştırmalı Ses Bilgisi*. (Çeviren: Zeki Kaymaz), Kayseri: Töz Dizgi.
- Samoyloviç, A. N. (2007). Türk Dillerinin Sınıflandırılmasına Dair Bazı Eklemeler, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1, 175-184.
- Sebzecioğlu, T. (2013). Anlık Oluşum Ve Türkçe Anlık Sözcüklerin Oluşum Süreçleri Üzerine Bir Betimleme, *Dil Ve Edebiyat Dergisi*, 10/3, 17-47.
- Stachowski, M. (2013). Türkçe Dirsek "Dirsek", Yakutça Tühürges "Diz" ve Bağlantılı Bazı Sözcükler, *Türkbilig*, (Çeviren: Esra Kayışlı), 25, 135-142.
- Şçerbark, A. M. (1994). *Vvedenie v Sravnitel'noe İzučenie Tyurkskix Yazıkov (Введение В Сравнительное Изучение Тюркских Языков)*, Институт Лингвистических Исследований РАН. — Спб., Sankt-Peterburg.
- Şenel, M. (2009). Kes-Kopyala-Yapıştır; Yeni Kelime Türet, *Belleten*, Ankara: TDK yayınları, 1, 99-109.
- Tekin, E. (2012). *Türkiye Türkçesinde işlek olmayan Kâmûs-I Türkî'deki Türkçe sözcükler. Yayımlanmamış bitirme tezi*, Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin Ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. Ankara: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (1975). *Ana Türkçede Aslı Uzun Ünlüler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Toparlı, R., Vural H. ve Karaatlı R. (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu yayınları.
- TS, (1995). *Tarama Sözlüğü I-VIII*. Ankara: TDK yayınları.
- Tseng, L. (2002). *Türkiye Türkçesinde Orta Hece Düşmesi*. Ankara: TDK yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. Ankara: TDK yayınları.
- Tuna, O. N. (1972). Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, S. 209-250.
- Tuna, O. N. (1986). *Türk Dilbilgisi (Fonetik Ve Morfoloji)*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü Ders Notları: 3.
- Useev, N. (2012). Köktürk Harfli Yenisey Yazıtlarındaki Kadını Bildiren Kelimelerin Anlamına Göre Eski Türklerde Kadın İmajı, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 11, 57-66.
- User, H. Ş. (2009). *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: Kömen Yayınları.
- Üşenmez, Emek (2006). Türkçe İlk Kur'an Tercümesi ve Tercümedeki İslâmî Terimlerin Türkçe Karşılıkları Üzerine, *Gazi Osman Paşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1, 89-99.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe – Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Ankara: TDK yayınları.
- Yıldız, A. (2012). *Türkçe Sözlükte olup Kâmûs-I Türkî'de olmayan kelimeler, Yayımlanmamış bitirme tezi*, Nevşehir Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Nevşehir.

-
- Zeynalov, F. (1993). *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*. (Türkiye Türkçesi: Yusuf Gedikli), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Zieme, P. (2013). Eski Türkçe “Eş/Hanım” Kelimesi Üzerine Bazı Açıklamalar, *Türkbilig*, 25, 129-133.